DZIENNIK URZĘDOWY
WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 2 kwietnia 2026 r.

Poz. 1830

Podpisany przez:
Paweł Chruściel; LUW w Lublinie
Data: 02.04.2026 14:10:41

UCHWAŁA NR XXVII/176/26
RADY MIEJSKIEJ W PONIATOWEJ

z dnia 30 marca 2026 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Poniatowa. na lata 2025-2028.

Na podstawie art.18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz.1292), Rada Miejska w Poniatowej uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminy Program Opieki nad Zabytkami Gminy Poniatowa na lata 2025-2028, w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie Uchwały powierza się Burmistrzowi Poniatowej.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Wiceprzewodniczący Rady
Miejskiej w Poniatowej

Wojciech Furtak

Załącznik do uchwały nr XXVII/176/26
Rady Miejskiej w Poniatowej
z dnia 30 marca 2026 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2025-2028 DLA GMINY PONIATOWA

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP *3*

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMUOPIEKI NAD ZABYTKAMI *4*

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ *18*

4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW *19*

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO *23*

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY *45*

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT *63*

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI *65*

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI *69*

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI *70*

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI *71*

12. MISJA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI *93*

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY PONIATOWA

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Poniatowa na lata 2025 – 2028" jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz planu ogólnego gminy.)

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne", z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „…Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (…)".

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024, poz. 1292)

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;

3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;

4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;

8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;

3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;

4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego i powiatowego programu opieki nad zabytkami.

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 ze zm.).

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami."

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1130).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż plan ogólny powinien w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 13b pkt. 3 lit f),

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (w tym krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),

- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt 2, ust. 2 pkt 2).

Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że w sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

1) inwestycji celu publicznego o znaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;

2) inwestycji celu publicznego o znaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;

3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt. 4 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z: wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 2-3, art. 52, art. 53 ust. 1a-1d 3-5a i 5c-5j, art. 54-56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 725 ze zm.).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust 2 pkt. 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych

obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstąpienie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 39 ust. 3 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wg art. 39 ust. 4 wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,

2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,

3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie

tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 1).

Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1–4, wykonywane:

1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,

2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia

– przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcie audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze

województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdą się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 16 i 19b, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 2 lit. f określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1478).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne

i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

Art. 83a ust. 1 wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 ze zm.).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13 ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się na wniosek nabywcy o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Podobny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1 wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 70 ze zm).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 87 ze zm.).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 26 maja 2011 (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków

skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388 ze zm.).

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami,

sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6 ust. 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,

- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku nieruchomego oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,

2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,

3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pasteli, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,

10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,

12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż

50 000 euro,

13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

– na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na rok 2024 w całym kraju było 129 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r.

o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach i planach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW i OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 roku i opublikowany w Monitorze Polskim w roku 2023 poz. 1470. Dokument ma na celu realizację przepisu

art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Będzie on realizowany poprzez cele strategiczne programu oraz zawarte w nich działania takie jak:

Cel: Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cel: Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Cel: Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek pl.

Cel: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa

kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Cel: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania ogólnych celów rozwojowych — konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel — przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych — realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;

- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;

- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;

- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;

- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;

- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz — dla obiektów rangi międzynarodowej — wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbałość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 – 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 – 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020" (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013". W programie zapisano następujące priorytety i działania:

- **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;

- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;

- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

  - **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;

- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe".

Priorytet 1 tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,

- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),

- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,

- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym

wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

Program został przyjęty uchwałą nr LVI/813/2024 przez Sejmik Województwa Lubelskiego z dnia 20 marca 2024 r. Powstał w oparciu o przepisy art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i jest zgodny z założeniami programu krajowego.

Program spełnia rolę promującą idee ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie lubelskim. Jego głównym celem jest wyznaczenie pożądanych kierunków zmian w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, możliwych do rozpoczęcia lub osiągnięcia w perspektywie 4 lat. W dokumencie wyznaczono cele strategiczne, operacyjne oraz powiązane z nimi działania, których realizacja przyczyni się do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego. Służyć temu ma wyznaczenie następujących celów strategicznych i operacyjnych związanych jednostkami samorządu terytorialnego:

Cel strategiczny: Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny, uwzględniające wymogi teraźniejszości i oczekiwania przyszłości, służące poprawie jakości życia mieszkańców województwa lubelskiego

Cel operacyjny 1. Zachowanie potencjału krajobrazu kulturowego województwa.

Cel operacyjny 2. Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego oraz idei

opieki nad zabytkami.

Cel operacyjny 3. Żywa tradycja - inwentaryzacja i ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Powyższe zadania mają charakter otwarty, postulatywny, skierowany na zainicjowanie zainteresowania opieką nad zabytkami całego województwa rozumianego

także jako wspólnota społeczna. Nie rodzi skutków finansowych dla województwa. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa lubelskiego, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy udziale mieszkańców województwa, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, czy działalność społeczna).

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO NA LATA 2014-2020 Z PERSPEKTYWĄ DO ROKU 2030

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 z perspektywą do roku 2030 jest dokumentem strategicznym o charakterze długofalowym, wyznaczającym cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego. Przyjęto go uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XXIV/406/2021 z dnia 29 marca 2021 r.

Strategia dość ogólnie traktuje tematykę ochrony dziedzictwa kulturowego, wskazano jednakże priorytety rozwoju województwa w tym zakresie, poprzez pomnażanie dziedzictwa kulturowego oraz jego wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju społecznego. Ponadto w częściach poświęconych turystyce oraz ochronie dziedzictwa kulturowego strategia podkreśla potrzebę:

1. ochrony krajobrazu kulturowego głównych ośrodków turystycznych,

2. umacniania publicznego charakteru zadań samorządów w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie zapewnienie systemowych warunków ich finansowania,

3. wykorzystywania dziedzictwa kulturowego regionu jako elementu wzbogacania rynku pracy (promocja zewnętrzna),

4. stworzenia sprawnego systemu finansowania rewaloryzacji zabytków.

Treść dokumentu zgodna jest z założeniami niniejszego programu, gdzie podkreśla się konieczność finansowania z budżetu gminy prac renowacyjnych, a także zaleca się wykorzystanie zabytków w działaniach promocyjnych gminy.

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego jest najważniejszym dokumentem strategicznym mającym na celu realizacje zasad ładu przestrzennego w województwie lubelskim. Określa on zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu. Plan nie posiada ustalonego czasokresu obowiązywania, ale jest to dokument komplementarny i spójny ze Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego. Przyjęty został uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XI/162/2015 z dnia 30 października 2015 r. Plan wskazuje cele strategiczne zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego. Są to:

- poprawa jakości środowiska kulturowego poprzez ochronę wartości regionalnych,
- rewaloryzacja zasobów zabytkowych,
- kształtowanie rozwoju w ciągłości (kontynuacji) historycznej i kulturowej,
- porządkowanie struktury przestrzennej celem optymalizacji intensywności zabudowy i poprawy estetyki krajobrazu województwa.

Trzy główne cele zagospodarowania przestrzennego w województwie lubelskim:

Cel 1 – Efektywne wykorzystanie stanu zainwestowania, na które składa sie m.in. ochrona środowiska przyrodniczego i kulturowego o najwyższych wartościach.

Cel 2 – Tworzenie warunków do zrównoważonego rozwoju województwa i podnoszenie poziomu i jakości życia mieszkańców przez m.in. poprawę walorów estetycznych struktur przestrzennych i krajobrazu.

Cel 3 – Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i konkurencyjności obszaru województwa, a przede wszystkim m.in. zwiększenie atrakcyjności województwa z punktu widzenia walorów środowiska i kontaktów z bliższym i dalszym otoczeniem.

W sferze zagospodarowania przestrzennego - środowisko kulturowe sformułowano następujące cele:

Cel główny: Ochrona i pomnażanie dziedzictwa kulturowego oraz jego wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju społecznego i gospodarczego.

Cele operacyjne:

- umacnianie publicznego charakteru zadań samorządów w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie zapewnienie systemowych warunków ich finansowania;
- tworzenie warunków ochrony i promowania dziedzictwa kulturowego regionu jako miejsca spotkań trzech różnych kultur: łacińskiej, prawosławnej i żydowskiej;
- tworzenie warunków powszechnej dostępności dóbr kultury niezależnie od środowiska społecznego i miejsca zamieszkania.

W sferze zagospodarowania przestrzennego – środowisko przyrodnicze sformułowano następujące cele:

Cel główny: Kształtowanie struktur przestrzennych powstrzymujących dewaloryzację środowiska i umożliwiających aktywną ochronę jego wartości w warunkach gospodarczego wykorzystania.

Cele operacyjne:

- dostosowanie zagospodarowania przestrzennego do cech naturalnych, predyspozycji, walorów i odporności środowiska na antropopresje – harmonizacja zagospodarowania przestrzennego z układem przyrodniczym;
- zachowanie i pomnażanie dziedzictwa przyrodniczego i walorów krajobrazowych.

W sferze zagospodarowania przestrzennego – sieć osadnicza sformułowano następujące cele:

Cel główny: Tworzenie warunków racjonalnej i ekonomicznie efektywnej urbanizacji województwa.

Cele operacyjne:

- wspomaganie rozwoju sieci miast i innych ośrodków generujących aktywizację społeczno-gospodarczą;
- wdrażanie wzorów wielofunkcyjnego modelu obszarów wiejskich.

W sferze zagospodarowania przestrzennego – infrastruktura społeczno – gospodarcza sformułowano następujące cele:

Cel główny: Kształtowanie optymalnego przestrzennie, funkcjonalnie i ekonomicznie modelu wyposażenia regionu w obiekty i urządzenia infrastruktury społeczno-gospodarczej, służącej wzmacnianiu jego atrakcyjności rozwojowej, konkurencyjności i jakości życia mieszkańców.

Cel operacyjny:

- rozwój bazy turystycznej i rekreacyjnej w warunkach ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych.

Naczelną zasadą zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego określono wpisanie dziedzictwa kulturowego w struktury przestrzenne i otaczający krajobraz, co dotyczy zarówno zespołów, jak i poszczególnych obiektów zabytkowych.

W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego ustalono również zasady gospodarowania przestrzenią do których zaliczono m.in.: szczególna ochronę i oszczędne wykorzystanie przestrzeni niezurbanizowanej, stanowiącej trudno odnawialny zasób przestrzeni regionu, ze szczególnym uwzględnieniem m.in. krajobrazów wiejskich o zachowanej tożsamości kulturowej.

Wiodące działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego regionu lubelskiego obejmują takie dziedziny, jak:

- ochrona miast historycznych (ochrona, konserwacja, rewaloryzacja i rewitalizacja historycznej substancji i struktury zabytkowej oraz kreowanie wizerunku zespołu zabytkowego jako żywego elementu współczesnego i rozwijającego sie miasta);
- rewaloryzacja krajobrazów (najcenniejszych założeń kompozycyjnych i krajobrazowych);
- zabytki sakralne;
- obszary archeologiczne;

- ochrona krajobrazu kulturowego;
- działania proturystyczne – zagospodarowanie obiektów historycznych i zasobów kulturowych dla potrzeb turystyki.

Główne kierunki i priorytety działań w zakresie ochrony obiektów dziedzictwa kulturowego w województwie:

- prowadzenie ochrony konserwatorskiej poprzez konserwację będącą działaniem zmierzającym do permanentnego utrzymania zabytków w stanie gwarantującym zachowanie ich wartości, rewaloryzacje i adaptacje do nowych funkcji oraz „kontynuacje" czyli tworzenie współczesnego otoczenia zabytków w nawiązaniu do tradycji.
- kształtowanie harmonijnego krajobrazu kulturowego.
- tradycja i tożsamość kulturowa – utrzymanie ciągłości tradycji i tożsamości ludności z miejscem zamieszkania.
- rozwój aktywności kulturalnej.

PROGRAM ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Program określa stan środowiska kulturowego województwa lubelskiego. W diagnozie przedstawione zostały instytucje i organizacje pełniące role kulturotwórczą, nakłady finansowe jednostek samorządu terytorialnego na kulturę oraz dane dotyczące uczestnictwa w kulturze różnych grup ludności. Dokument nie ma charakteru prawa miejscowego i nie wskazano czasokresu jego obowiązywania.

Przeprowadzona diagnoza, pozwoliła na wskazanie słabych i mocnych stron sfery kulturowej województwa. Do mocnych stron zaliczono m.in. bogate dziedzictwo kulturowe – wysokie nasycenie obszarów wiejskich w województwie obiektami kultury – ciekawymi i różnorodnymi oraz wielokulturowy charakter dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Słabe strony to m.in.: niskie nakłady finansowe na kulturę, w tym na remonty i konserwację zabytków oraz brak badań, analiz i opracowań dotyczących środowiska kulturowego na obszarach wiejskich.

Szans rozwoju kultury upatruje się w działaniach takich jak: możliwość wykorzystania funduszy strukturalnych w sferze kultury czy rozwój turystyki.

Prognoza rozwoju środowiska kulturowego opracowana w ramach programu wskazuje, że działalnosc kulturalna i dziedzictwo narodowe będą stanowiły w przyszłości niezwykle ważny czynnik konkurencyjności regionów, z tego też wzgledu należy traktować kulturę nie tylko jako odbiorcę efektów wzrostu gospodarczego, ale właśnie jako stymulatora rozwoju.

KONCEPCJA PROGRAMOWO – PRZESTRZENNA ROZWOJU TURYSTYKI I REKREACJI W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

Celem nadrzędnym Koncepcji jest „Podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa, zwiększenie ruchu turystycznego przy jednoczesnym zachowaniu walorów kulturowych i przyrodniczych regionu". W ramach tego celu wyznaczono następujące priorytety:

Priorytet 1. Tworzenie i rozwój markowych produktów turystycznych

Cel operacyjny 1.1 Podnoszenie konkurencyjności produktów strategicznych dla rozwoju turystyki w województwie

Kierunki działań celu:

- kreowanie nowoczesnej oferty turystycznej w oparciu o walory kulturowe markowych produktów turystycznych,
- utrzymywanie i promowanie istniejących kulturowych szlaków turystycznych,
- lepsza ochrona i ekspozycja istniejących atrakcji turystycznych województwa, a zwłaszcza dziedzictwa kultury, historii i unikatowych walorów przyrodniczych,
- poprawa wizerunku i postrzegania województwa lubelskiego.

Priorytet 2. Kształtowanie walorów turystycznych województwa

Cel operacyjny 2.1 Podnoszenie atrakcyjności poprzez ochronę, ekspozycje zasobów kulturowych i przyrodniczych

Kierunki działań celu:

- ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej,
- ochrona kulturowa, wzbogacenie kulturowe regionu (m.in.: ochrona i rewaloryzacja, a także podniesienie ekspozycyjności wszystkich zabytkowych zespołów architektonicznych obiektów drewnianych i murowanych oraz zespołów urbanistycznych ochrona i rewaloryzacja oraz podniesienie ekspozycyjności wszystkich sanktuariów w regionie).

Priorytet 3. Rozwój infrastruktury turystycznej i usług turystycznych

Cel operacyjny 3.3 Wsparcie rozwoju infrastruktury uzupełniającej

Kierunek działań celu:

- dostosowanie istniejących placówek kultury do potrzeb ruchu turystycznego i ich szersze udostępnienie dla turystów.

Koncepcja wskazuje główne kierunki kształtowania przestrzeni turystycznej województwa lubelskiego oraz określa czynniki atrakcyjności turystycznej wskazanych obszarów i rejonów. Zaliczyć do nich można:

- występowanie zespołów i obiektów zabytkowych o wysokich walorach dziedzictwa kulturowego oraz sanktuariów,
- walory przyrodnicze i krajobrazowe,
- walory kulturowe,
- sposoby udostępniania walorów turystycznych obszaru.

Koncepcja zwraca też uwagę na ważną rolę turystyki kulturowej. Wykreowanie wydarzeń i imprez kulturalnych oraz miejsc z nimi związanych jest szansą dla regionu. Główne kierunki rozwoju sektora turystycznego to m.in.:

- turystyka krajoznawcza - indywidualna i zorganizowana (wycieczkowa) wykorzystująca dziedzictwo kulturowe, oparte o ekspozycje zabytków oraz bogatą i barwną historię regionu;
- turystyka wielokulturowego pogranicza – związana z różnorodnością i wielokulturowością historyczną regionu;
- turystyka promocyjna - związana z walorami turystycznymi lubelskiej wsi, z obyczajami, czy twórczością ludową, walorami etnograficznymi, folklorem.

Tradycje kultury ludowej kultywowane są w wielu miejscowościach regionu, a ich ochronie i popularyzacji służy szereg festiwali i przeglądów. Obejmuje ona także promocję organizowanych przez organizacje i samorządy cyklicznych imprez artystycznych, folklorystycznych czy też sportowych;

5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU OPOLSKIEGO

Na rok 2025 powiat opolski nie posiada opracowanego Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

PLAN OGÓLNY GMINY

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy zostało przyjęte uchwałą nr XXXII/226/01 przez Radę Miejską w Poniatowej dnia 5 czerwca 2001 r., ostatnio zmienioną uchwałą XXXVII/245/17. Należy tu podkreślić, iż od 1 stycznia 2026 rolę studium przejmie Plan ogólny gminy.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego jest planistycznym aktem kierownictwa wewnętrznego, określa politykę przestrzenną gminy i wiąże organy gminy przy sporządzaniu planów miejscowych. Określa wizje i cele rozwoju przestrzennego gminy.

W treści Studium ustalone zostały następujące zasady polityki przestrzennej:

- ochrona środowiska przyrodniczego - ochrona istniejących obszarów i objęcie ochroną prawną lub planistyczną nowych;

- ochrona środowiska kulturowego - ochrona terenów i obiektów o wartościach historycznych objętych ochroną prawną oraz objęcie ochroną nowych;

- ochrona walorów przestrzeni rolniczej;

- zagospodarowanie terenów zainwestowanych - restrukturyzacja terenu byłych Zakładów Elektromaszynowych EDA i przeznaczenie go pod rozwój różnych funkcji związanych z działalnością gospodarczą, głównie produkcyjną; podnoszenie standardu usług komercyjnych; rozwój funkcji rekreacyjno - turystycznej w okolicach stawów;

- rozwój mieszkalnictwa - zmiana struktury mieszkalnictwa w gminie poprzez zwiększenie udziału zabudowy jednorodzinnej w stosunku do dominującej obecnie zabudowy wielorodzinnej w mieście Poniatowa;

- rozwój komunikacji - realizacja nowych i modernizacja istniejących ciągów komunikacyjnych;

- rozwój infrastruktury sanitarnej - pełne zwodociągowanie pozostałych wsi gminy nie posiadających dotąd zorganizowanego systemu zaopatrzenia w wodę, likwidacja dysproporcji pomiędzy stanem istniejącym i rozwojowym zwodociągowania obszarów wiejskich, a stanem rozwoju kanalizacji sanitarnej.

Dla obiektów i zespołów wpisanych do rejestru zabytków ustala się:

- zachowanie zabytków w ich obecnej formie przestrzennej wraz z ich najbliższym otoczeniem;

- utrzymanie w miarę możliwości pierwotnych funkcji obiektów zabytkowych (dopuszcza się możliwość dokonania zmian w sposobie użytkowania o ile zostaną zaakceptowane przez służby konserwatorskie);

- użytkowanie gwarantujące zachowanie i utrzymanie zabytków;

- przywracanie, w miarę możliwości, utraconych wartości obiektom przy poprawie standardu funkcjonalnego i technicznego;

- zagospodarowanie terenów otaczających w sposób zgodny z zabytkowym charakterem obiektu;

- wyznaczenie i ustalenie zakresu ochrony stref ochrony krajobrazowej i osi widokowych, stref ekspozycji i stref obserwacji archeologicznej;

- pozyskiwanie inwestorów zainteresowanych zagospodarowaniem i rewaloryzacją obiektów zabytkowych*;

- dopuszcza się zmianę sposobu użytkowania, przeprowadzenie niezbędnych remontów i prac adaptacyjnych w odniesieniu do budynku d. stacji Nałęczowskiej Kolei Dojazdowej (wymienionej w pkt 5a – zamienna nazwa Nadwiślańska Kolej Wąskotorowa) - na cele usług komercyjnych z zakresu usług turystyki (usługi gastronomii, hotel i mieszkania), przy zachowaniu historycznej formy budynku, jego gabarytów, charakterystycznych rozwiązań architektonicznych i materiałowych oraz innych materiałów świadczących o jego zabytkowym charakterze. Dopuszcza się zagospodarowanie terenu w otoczeniu stacji na cele działalności kulturalnej, turystycznej, sportu i rekreacji, z warunkiem pozostawienia budynku d. stacji w strukturze przestrzennej obszaru i jego ekspozycji.*

W odniesieniu do obiektów/obszarów wpisanych do rejestru zabytków, wszelka działalność inwestycyjna i budowlana obejmująca: prace remontowe, modernizacyjne, porządkowe, wtórne podziały terenu, budowę nowych obiektów i urządzeń infrastruktury technicznej oraz wycinkę drzew – wymaga uzgodnienia, uzyskania pozwolenia Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie.

Dla obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, nieobjętych wpisem do rejestru:

- Zakłada się ochronę i wyeksponowanie istniejących obiektów. Dopuszcza się zmianę sposobu użytkowania, przeprowadzenie niezbędnych remontów i prac adaptacyjnych w odniesieniu do budynków d. zespołu przemysłowego Eda (wymienionych w pkt 1) - na cele usług komercyjnych z zakresu usług turystyki i kultury, przy zachowaniu historycznej formy budynków, ich gabarytów, charakterystycznych rozwiązań architektonicznych i materiałowych oraz innych materiałów świadczących o ich zabytkowym charakterze.

- Dopuszcza się zagospodarowanie terenów w otoczeniu budynków związanych z Centralnym Okręgiem Przemysłowym oraz nie figurujących w ewidencji zabytków, obiektów związanych z historią miasta z okresu II wojny światowej

(„bunkry”, prochownia) – na cele infrastruktury turystycznej i usług kultury (punkt informacji turystycznej, izba pamięci, zadaszenia itp.). Dopuszcza się budowę infrastruktury turystycznej - obiektów małej architektury, miejsc parkingowych, infrastruktury sanitarnej – węzły sanitarne, wc samoobsługowe, a w rejonie określonym na rysunku studium symbolem UCT - lokalizację nowych obiektów kubaturowych przeznaczonych na cele usług kultury i turystyki itp.). Obowiązuje warunek pozostawienia ww. budynków i obiektów w strukturze przestrzennej obszaru i ich ekspozycja od strony projektowanych tras historyczno-dydaktycznych, rowerowych itp. Nowe obiekty budowlane należy ukształtować w sposób harmonizujący z otoczeniem i obiektami o wartościach historycznych, w zakresie ich gabarytów, formy architektonicznej, kolorystyki i rozwiązań materiałowych. Należy zachować pas zieleni (wysokiej i średniej) osłaniającej tereny zagospodarowane na cele usług turystyki i rekreacji i izolującej od pozostałych terenów zagospodarowanych i przeznaczonych na cele przedsiębiorczości.

- Dopuszcza się utworzenie sieci ścieżek rowerowych, historyczno-dydaktycznych, tras nordic-walking z infrastrukturą turystyczną, prowadzących od d. stacji NKD (zamienna nazwa - Nadwiślańska Kolejka Wąskotorowa) do miejsc atrakcyjnych turystycznie i miejsc pamięci, na terenie zespołu przemysłowego Eda, w oparciu o istniejący układ komunikacyjny (element historycznego rozplanowania zespołu – ulicę Fabryczną, drogę gminną na osi zakładu, drogi wewnętrzne) – zgodnie z zasadą określoną orientacyjnie na rysunku zmiany studium. Dopuszcza się korektę tras – w dostosowaniu do istniejącego zagospodarowania, stanu własnościowego i innych warunków lokalnych i ich wyznaczenie w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miasta Poniatowa.

- Tereny związane z funkcjonowaniem w obrębie d. zespołu przemysłowego Eda obozów, wymienionych w pkt 1, wymagają upamiętnienia jako miejsca pamięci historycznej, oznakowania i zagospodarowania nie kolidującego z ich charakterem.

- Zagospodarowanie części terenu d. Edy na cele związane z obsługą turystyki i rekreacji, uściślenie przebiegu i rodzaju tras turystycznych, na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem

niekolizyjności z funkcją podstawową terenów oraz warunków bezpieczeństwa turystów .

Wszelkie prace prowadzone przy zabytkach ujętych w ewidencji zabytków nie wpisanych do rejestru należy odpowiednio uzgodnić lub opiniować z LWKZ w Lublinie na etapie ustalania warunków realizacji inwestycji,* zgodnie z przepisami odrębnymi.

Dla stanowisk archeologicznych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków zakłada się, że ewentualne roboty ziemne lub inne prace związane z przekształcaniem powierzchni terenu, a także wszelkie czynności, podczas których dochodzi do ingerencji w warstwy gruntu, powinny być prowadzone z udziałem archeologa oraz przy zapewnieniu odpowiednich badań archeologicznych. W tym celu inwestor lub wykonawca robót, zobowiązany jest do wystąpienia do Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wydanie odrębnej decyzji, w której określony zostanie zakres, rodzaj oraz sposób przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych.

W czasie prowadzenia robót budowlanych, osoba kierująca pracami na terenie gminy, w razie znalezienia przedmiotu, który posiada cechy zabytku (np. naczynia ceramiczne, szklane, kafle, narzędzia z kamienia i metalu, fragmenty murów) jest zobowiązana powiadomić władze konserwatorskie i gminne oraz wstrzymać prace i zabezpieczyć odkryte przedmioty - do chwili wydania odpowiednich zarządzeń przez służby konserwatorskie.

Dla ochrony i wyeksponowania szczególnie wartościowych i interesujących w skali gminy krajobrazów proponuje się objąć ochroną planistyczną:

1) Harmonijne rozłogi pól, typowe dla układu łanowego, z czasu rozmieszczenia lokacyjnego z XIV w. (część gruntów wsi Kraczewice Prywatne, Kraczewice Rządowe, Poniatowa Wieś).

Należy je chronić przed ekspansją budownictwa. W przypadku scaleń gruntów konieczne jest zachowanie kierunków podziałów z zaleceniem przyjęcia modułu łanowego lub półłanowego.

2) Strefy ekspozycji krajobrazowej doliny rzeki Poniatówki na niezabudowanym odcinku rzeki, wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 832, zgodnie z oznaczeniem na rysunku studium.

Obszar ten powinien być chroniony przed nowym zainwestowaniem dysharmonizującym krajobraz. Ewentualna zabudowa na terenach po południowej stronie rzeki powinna uwzględniać wymogi ochrony środowiska (skala i forma) oraz powinna charakteryzować się wysokim poziomem architektonicznym.

Wyznacza się na nich punkty widokowe, oznaczone na rysunku studium, umożliwiające szeroki wgląd w poszczególne fragmenty krajobrazu gminy. W ustaleniach studium tereny te obejmuje się ochroną przed zainwestowaniem.

3) Kształtowanie harmonijnego krajobrazu kulturowego powinno odbywać się poprzez:

- kontynuowanie tradycyjnych form osadnictwa;
- utrzymanie regionalno – historycznej skali i struktury jednostek osadniczych;
- skupienie zabudowy na zasadzie dogęszczenia istniejącej struktury jednostek osadniczych, przy kontynuowaniu historycznego układu i charakteru;
- otaczanie wysoką zielenią obiektów dysharmonijnych;
- kształtowanie form zabudowy nawiązujących do tradycyjnego budownictwa;
- utrzymanie obiektów małej architektury współtworzących walory krajobrazu kulturowego.

W celu ochrony, zachowania i podkreślenia tożsamości kulturowej w zakresie zabudowy w kształtowaniu nowego budownictwa na terenach wiejskich gminy, ustala się potrzebę nawiązania do tradycji lokalnych (dachy dwuspadowe, strome, budynek na rzucie prostokąta, z gankami, werandami, itp.).

MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego są aktami prawnymi uchwalanymi przez Radę Miejską, które ustalają przeznaczenie terenu, rozmieszczenie inwestycji, celu publicznego oraz określają w szczególności zasady i warunki kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu. W przypadku braku takowego planu, określenie sposobów zagospodarowania, następuje poprzez wydanie decyzji

o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Miejscowe plany przyjęte przez Radę Miejską wskazują zasady ochrony dziedzictwa kulturowego.

Łącznie na moment opracowania niniejszego dokumentu w Gminie Poniatowa obowiązuje 11 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

Lp.	Uchwała	Dziennik Urzędowy	Data wejścia w życie
1	Uchwała nr V/34/03 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 28 marca 2003 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru wiejskiego Gminy Poniatowa	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego nr 58 poz. 1626 z dnia 9 maja 2003 r. .	24.05.2003 r.
2.	Uchwała nr IX/52/11 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 8 lipca 2011 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu Gminy Poniatowa - etap I	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego nr 136 poz. 2287 z dnia 15 września 2011 r.	16.10.2011 r.
3.	Uchwała nr XXXIV/196/13 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 29 listopada 2013 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poniatowa	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 2014 r. poz. 207	28.01.2013 r.
4.	Uchwała nr XVI/96/12 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 9 marca 2012 r.w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Poniatowa	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 14 czerwca 2012 r. poz. 1883	29.06.2012r.
5.	Uchwała nr LXXXIII/570/23 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 12 grudnia 2023 r.w sprawie uchwaleniazmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru wiejskiego Gminy Poniatowa - etap I	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 16 stycznia 2024 r. poz. 474	31.01.2024 r.
6.	Uchwała nr XIV/97/04 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 26 marca 2004 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Poniatowa - I etap	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego nr 88 poz. 1495 z dnia 25 maja 2004 r.	09.06.2004 r.

7.	Uchwała nr XVI/94/12 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 9 marca 2012 r.w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Poniatowa - etap I	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 14 czerwca 2012 r. poz. 1882	29.06.2012r.
8.	Uchwała nr XLV/285/17 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 12 grudnia 2017 r.w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Poniatowa	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 12 stycznia 2018 r. poz. 209	12.02.2018 r.
9.	Uchwała nr LVIII/358/18 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 28 września 2018 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Poniatowa - I etap	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 26 października 2018 r. poz.4749	10.11.2018 r.
10.	Uchwała nr XLIV/277/21 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 19 października 2021 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Poniatowa - I etap	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 8 listopada 2021 r. poz. 4614	23.11.2021 r.
11.	Uchwała nr LXXVIII/538/23 Rady Miejskiej w Poniatowej z dnia 21 września 2023 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Poniatowa - I etap - część A	Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 24 października 2023 r. poz. 6095	08.11.2023 r.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

6.1 CHARAKTERYSTYKA GMINY

Gmina Poniatowa jest gminą miejsko - wiejską położoną w zach. części województwa lubelskiego, w podregionie puławskim, w płd. - wsch. części powiatu opolskiego.

Powierzchnia gminy wynosi 84,54 km2, w tym miasto zajmuje 15,26 km2 (18,05% powierzchni gminy). Gmina jest drugą największą (pod względem ludności) gminą powiatu opolskiego. Gmina sąsiaduje bezpośrednio z gminami miejsko - wiejskimi: Opole Lubelskie (powiat opolski) i Bełżyce (powiat lubelski) oraz z gminami wiejskimi: Chodel, Karczmiska (powiat opolski), Wąwolnica (powiatu puławski) i Wojciechów (powiat lubelski). Rolę ośrodka administracyjnego pełni miasto Poniatowa.

W skład gminy wchodzi 17 sołectw wiejskich: Dąbrowa Wronowska, Kocianów, Kowala Pierwsza, Kowala Druga, Kraczewice Prywatne, Kraczewice Rządowe, Niezabitów, Niezabitów - Kolonia, Obliźniak, Plizin, Poniatowa (wieś), Poniatowa - Kolonia (1 i 2), Poniatowa - Kolonia (3 i 4), Spławy, Szczuczki-Kolonia, Wólka Łubkowska, Zofianka. Miasto Poniatowa dzieli się na 5 osiedli: Nowe Miasto, Stare Miasto, Tysiąclecia, Przedwiośnie, Przylesie. W skład miasta wchodzą również 3 sołectwa: Henin, Leśniczówka i Młynki.

Gmina Poniatowa pod względem fizycznogeograficznym jest położona w większości w obrębie Równiny Bełżyckiej, a jedynie jej płd. - zach. fragment (w tym całe miasto Poniatowa) znajduje się w granicach Kotliny Chodelskiej. Mezoregiony te są elementami makroregionu Wyżyny Lubelskiej. Obszar gminy Poniatowa znajduje się w zasięgu Niecki Lubelskiej.

W hydrogeologicznym podziale Polski gmina Poniatowa zaliczana jest do regionu lubelsko - radomskiego, podregionu lubelskiego. Występowanie i zasoby wód podziemnych w obszarze gminy uzależnione są od lokalnych warunków hydrogeologicznych. Gmina leży w obrębie Głównego Zbiornika Wód Podziemnych (GZWP) nr 406 - Niecka Lubelska (Lublin).

Gmina Poniatowa charakteryzuje się bardzo rzadką siecią rzeczną. Wszystkie rzeki w jej obrębie są stosunkowo krótkie, mają niewiele dopływów, często tylko okresowych i prowadzą stosunkowo niewiele wody. Cały obszar gminy położony jest w dorzeczu Wisły, w zlewniach Chodelki (płd. centralna i zach. część gminy) oraz Bystrej (płn. - wsch. część). Dział wodny (II rzędu) między tymi zlewniami przebiega z płn. - zach. na płd. - wsch. Płd. i zach. część obszaru odwadniana jest przez prawobrzeżne dopływy Chodelki: Wronówkę ze źródłami we Wronowie, Poniatówkę, której źródła znajdują się w Płowiznach i Poniatowej -Wsi oraz Kowalankę ze źródłami we wsi Kowala. W granicach gminy, Poniatówka przyjmuje wody Kraczewianki. Część płn. obszaru gminy, należąca do dorzecza Bystrej, drenowana jest wyłącznie przez

bezimienne cieki uchodzące bezpośrednio do Bystrej (źródła w Niezabitowie i Kocianowie), bądź epizodyczne cieki zasilające górny odcinek Czerki.

Zbiorniki wodne na obszarze gminy zajmują niewielkie powierzchnie. Są to przede wszystkim: kompleks stawów w dnie doliny Poniatówki oraz 10 zbiorników wodnych, przez które przepływa rzeka Kaczewianka, m.in. zalew miejski w Poniatowej.

W gminie Poniatowa, w jej płd. części, występują 2 obszary chronione: Chodelski Obszar Chronionego Krajobrazu, Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk NATURA 2000 "Opole Lubelskie" PLH060054.

Na terenie gminy Poniatowa, występują 2 pomniki przyrody: dąb szypułkowy, znajdujący się w zespole dworsko-parkowym w Niezabitowie i lipa drobnolistna, znajdująca się w Kowali I.

6.2 RYS HISTORYCZNY

Osadnictwo w gminie Poniatowa sięga czasów przedpiastowskich. Mieszkało tu plemię lechickie Lędzian, a do jej głównych ośrodków należał gród w pobliskim Chodliku. W Kowali znaleziono ślady osadnictwa z tamtych czasów. Rozwój osadnictwa został zahamowany, gdy wojownicze plemię Polan podbiło te tereny.

Początkowo władzę w tej okolicy sprawował, z ramienia księcia, kasztelan urzędujący w Lublinie. Od drugiej połowie XIII w. kasztelan tracił swoją władzę, przyczyniły się do tego rozdawnictwa immunitetów (wyłączenia sądowe) przez słabych książąt na rzecz rycerzy. Po zjednoczeniu Polski, na pocz. XIV w., wprowadzono nowy urząd, był nim starosta. Starosta podobnie jak kasztelan urzędował w Lublinie. Trzeba wspomnieć, że urząd kasztelana istniał nadal, ale był nie wiązała się z nim żadna faktyczna władza. W odrodzonym Królestwie Polskim region lubelski był częścią dużego województwa sandomierskiego.

W XV w. wyodrębniły się sądy ziemskie jako sądy dla stanu szlacheckiego w sprawach cywilnych. Okręgi sądowe nazwano powiatami. Sąd ziemski obradował, dla interesującego nas regionu, w Lublinie. Teren obecnej gminy należał, więc do powiatu lubelskiego.

W 1474 r. z dużego województwa sandomierskiego zostało wydzielone województwo lubelskie obejmujące zawiślańskie obszary sandomierskiego. Obecna gmina Poniatowa należała do powiatu lubelskiego w ramach województwa lubelskiego. Sejmik szlachecki nowego województwa rozpoczął obrady początkowo w Urzędowie, a od 1532 r. w Lublinie.

W gminie przeważało osadnictwo drobnej szlachty, jedynie Kowala była wsią gdzie mieszkało więcej kmieci niż szlachty.

W szlacheckiej Polsce utrwalił się podział na województwa i powiaty czyli okręgi sądowe. Natomiast najmniejszą jednostką podziału terytorialnego była parafia. Stan podziału na województwa, powiaty i parafie utrzymywał się do 1795 r., do upadku Rzeczpospolitej.

W 1795 r. tereny obecnej gminy zostały zajęte przez Austrię podczas III zaboru Polski. Tereny Lubelszczyzny i Sandomierskiego stały się Galicją Zachodnią, kraj został podzielony na cyrkuły.

W 1807 r. w wyniku wojen napoleońskich powstało Księstwo Warszawskie. W 1809 r. te ziemie zostały wyzwolone przez siły Księstwa Warszawskiego. Księstwo administracyjnie podzielone podobnie tak jak Francja. Utworzono departamenty i powiaty. Poniatowa należała do departamentu lubelskiego i powiatu kazimierskiego.

Po upadku Napoleona i Księstwa Warszawskiego w 1815 r., departament lubelski znalazł się w granicach Królestwa Polskiego pod berłem cara. Rosjanie podzielili kraj na województwa (dawne departamenty), pozostawiono zaś podział na powiaty. Rosjanie wprowadzili dodatkowy podział na obwody skupiającego po dwa lub trzy powiaty. Tereny wokół Poniatowej weszły w skład obwodu lubelskiego.

Po powstaniu listopadowym, województwa przemianowano na gubernie, obwody na powiaty, powiaty zaś stały się okręgami. Tak, więc Poniatowa należała odtąd do guberni lubelskiej i powiatu lubelskiego.

W 1867 r. na mocy ukazu carskiego powstała gmina Karczmiska, obejmując większość terenów obecnych gminy oraz gmina Godów z Poniatową i Dąbrowa Wronowską. Gmina składała się z gruntów włościańskich (chłopskich) i dworskich (folwarki). Na gminę w tym czasie składały się gromady (wsie) na czele z sołtysem, którego wybierało zgromadzenie gromadzkie. Organem uchwałodawczym gminy było

zebranie gminne, na którym prawo głosu mieli gospodarze posiadające co najmniej 3 morgi gruntu. Zebranie gminne wybierało wójta i ławników (rodzaj zarządu gminy). Wójt miał uprawnienia policyjno - administracyjne i sądownicze. Gmina zarządzała szkolnictwem gminnym. Urzędem gminy kierował pisarz gminny, który często był najważniejszą osobą w gminie z racji umiejętności pisania i czytania.

W 1867 roku duże gubernie podzielono na mniejsze, jednak pozostała gubernia lubelska. Utworzono w tym czasie również większą ilość powiatów, powstał wtedy powiat nowo aleksandryjski (puławski), a w jego składzie gmina Karczmiska. Taki podział, na gminy, powiaty i gubernie utrzymał się do 1915 r.

Podczas I wojny światowej przez teren gminy przechodził front. Trwały tu walki między wycofującymi się Rosjanami, a nacierającymi wojskami Austro - Węgier. W latach 1915 - 1918 terenem tym zarządzał generał - gubernator austro - węgierski z siedzibą w Lublinie.

W odrodzonej Polsce, po 1918 r., utrzymała się gmina Karczmiska oraz gmina Godów, istniał też powiat puławski w województwie lubelskim.

Pierwsze zabudowania obecnego miasta Poniatowa powstały w 1937 r., było to osiedle przyfabryczne przy państwowych „Zakładach Tele i Radiotechnicznych - Filia nr 2", których budowę rozpoczęto w ramach rządowego programu tworzenia Centralnego Okręgu Przemysłowego. Zakład należał do tej samej grupy przedsięwzięć inwestycyjnych przedwojennych polskich władz państwowych, co fabryki w Kraśniku i Świdniku oraz huta w Stalowej Woli. Produkcja „Zakładów Tele i Radiotechnicznych" w Poniatowej miała być przeznaczona głównie na potrzeby wojskowe. W poł. 1939 r. uruchomiono montaż sprzętu radiowego. Niestety, rozpoczęcie produkcji w fabryce zbiegło się z początkiem II wojny światowej i okupacji niemieckiej. W pierwszym okresie okupacji na terenie Zakładów funkcjonowały warsztaty naprawcze maszyn, później filia firmy Schneider. Od listopada 1941 r. Niemcy urządzili na terenie fabryki obóz dla jeńców radzieckich. W połowie następnego roku obóz został zlikwidowany, a prawie wszyscy jeńcy stracili życie (ok. 18 tys. osób). W październiku 1942 r. w miejscu niedawnego obozu jenieckiego oraz częściowo na terenie osiedla urządzono obóz pracy dla Żydów. Po roku przebywało ich tam już kilkanaście tysięcy. W listopadzie 1943 r. miała miejsce masowa egzekucja w której zginęło ok. 14 tys. Żydów.

Niemcy opuścili teren fabryki i osiedla w lipcu 1944 r. Po kilku dniach pojawiła się tu jednostka Armii Radzieckiej. Utworzono warsztaty naprawcze, szpital i lotnisko polowe. Wojska radzieckie przeniosły się dalej na zachód, wraz z przesuwającym się frontem, na wiosnę 1945 r. Po wojnie, w 1949 r., rozpoczęły produkcję Zakłady Wytwórcze Sprzętu Instalacyjnego (Zakłady Elektromaszynowe EDA, należące do zjednoczenia przemysłu Predom). Okres intensywnej rozbudowy zakładu i osiedla rozpoczął się w 1952 r. W 1953 r. oddano do użytku kolejową linię wąskotorową. W tym samym czasie zaczął funkcjonować Szpital Miejski, powstało również pierwsze przedszkole. W 1956 r. wybudowano w czynie społecznym Kino-Teatr Czyn. Rok później zainaugurowało działalność Liceum Ogólnokształcące. Od 1962 r. funkcjonuje też Sanatorium Przeciwgruźlicze.

Dnia 18 lipca 1962 r., na mocy Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów PRL, Poniatowa otrzymała prawa miejskie. Lata siedemdziesiąte to intensywny rozwój miasta - powstają obiekty użyteczności publicznej, sklepy, punkty usługowe, dynamicznie wzrasta liczba mieszkańców, w szybkim tempie rozwija się budownictwo mieszkaniowe. Na przełomie lat 80. i 90. Poniatowa zaczęła borykać się z problemami gospodarczymi. Główną przyczyną trudności było pogorszenie się sytuacji ekonomicznej w Zakładach Elektromaszynowych EDA, od których życie w mieście było silnie uzależnione. Restrukturyzacja EDA S.A. nie przyniosła oczekiwanego skutku, ostatecznie zakłady postawiono w stan upadłości. Dziś na terenie zakładów funkcjonuje kilka spółek zatrudniających zaledwie 400 osób, podczas gdy w okresie swojej świetności EDA zatrudniała ponad 5 000 osób.

Obecnie Poniatowa jest siedzibą gminy o tej samej nazwie, położonej w powiecie opolskim w województwie lubelskim i lokalnym centrum administracyjnym, handlowym i usługowym.

6.3 ZABYTKI NIERUCHOME

Gmina Poniatowa posiada szereg zabytków wpisanych rejestru zabytków oraz do gminnej ewidencji zabytków. Na terenie gminy brak obiektów uznanych za Pomnik Historii, brak jest również parków kulturowych. Do najważniejszych obiektów na terenie gminy należy zaliczyć obiekty wpisane do rejestru zabytków:

WYKAZ OBIEKTÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW

LP.	ADRES	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
1	Kowala Pierwsza nr 55a	kaplica (włączona w budynek nowego kościoła filialnego pw. NMP)	nr A/544 z dnia 23.12.1971 r.
2	Kraczewice Prywatne nr 28	zespół pałacowo-parkowy	nr A/705 z dnia 23.01.1976 r.
3	Kraczewice Prywatne nr 28	pałac w zespole pałacowo-parkowym	nr A/705 z dnia 23.01.1976 r.
4	Kraczewice Prywatne nr 28	park krajobrazowy w zespole pałacowo-parkowym	nr A/705 z dnia 23.01.1976 r.
5	Kraczewice Prywatne nr 77	zespół kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	nr A/710 z dnia 21.04.1976 r.
6	Kraczewice Prywatne nr 77	kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	A/710 z dnia 21.04.1976 r.
7	Kraczewice Prywatne nr 77	dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	A/710 z dnia 21.04.1976 r.
8	Kraczewice Prywatne nr 77	drzewostan w obrębie ogrodzenia cmentarza przykościelnego w zespole kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	nr A/710 z dnia 21.04.1976 r.
9	Niezabitów	zespół dworsko-parkowy	nr A/781 z dnia 29.06.1979 r.
10	Niezabitów, dz. nr 695/6	pozostałości parku ze stawem i kanałem w zespole dworsko - parkowym	nr A/781 z dnia 29.06.1979 r.
11	Poniatowa, dz. nr 408/4	torowisko z torami i rozjazdami w zespole Nałęczowskiej Kolei Dojazdowej	nr A/10 z dnia 28.12.2001 r.
12	Poniatowa, ul. Kolejowa 2	budynek stacji Nałęczowskiej Kolei Dojazdowej, ob. budynek mieszkalny	nr A/10 z dnia 28.12.2001 r.

Architektura sakralna

Kaplica pw. Najświętszej Marii Panny, Kowala

Kaplica przy kościele filialnym pw. NMP, wzniesionym w 1984 r. Pierwotna historia nie jest udokumentowana. Obiekt wybudowany w ok. 1700 r. jako kaplica dworska, w zespół zabudowań majątku w Kowali.

Kaplica orientowana, włączona od wsch. dawną fasadą w nawę nowego kościoła. Murowana z cegły i wapienia, obustronnie otynkowana. Więźba dachowa drewniana, krokwiowo - płatwiowa. Dach dwuspadowy, w części prezbiterium stożkowy, pokryty ocynkowaną blachą, kładzioną na zakładkę. Kaplica na planie prostokąta zamkniętego od wsch. półkoliście, jednoprzestrzenna. Budynek jednokondygnacyjny, z nieznacznym oskarpowaniem ciągłym.

Wyposażenie: neogotycki ołtarz z obrazem NMP, w ścianie zach. konchowa nisza.

Zespół kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, Kraczewice Prywatne

Próby wzniesienia kościoła filialnego w Kraczewicach były podejmowane od 1909 r. Władze carskie nie wyraziły na to zgody. Po odzyskaniu niepodległości wrócono do sprawy i dopiero w 1919 r. właściciel majątku Kraczewice - Henryk Gerlicz, przekazał 2,28 m ziemi na cmentarz kościelny i stykający się z nim cmentarz grzebalny. Początkowo miał to być kościół murowany. Z obawy przed zbyt dużymi kosztami wzniesiono kościół drewniany. Projekt kościoła wymyślił architekt Brzusko z Puław. W trakcie budowy projekt nie został w pełni zrealizowany. Ksiądz Stanisław Swiostek pierwszy proboszcz w 1922 r. pisał w historii kościoła roboty przy budowie były prowadzone przez zwykłych cieśli, którzy niejednokrotnie odstępowali od zasadniczych planów sporządzanych przez architekta. Kościół należy uznać zatem za bezstylowy.

W 1921 r. zbudowano prowizoryczną dzwonnicę, w latach 1935 - 1936 dzwonnicę obecną. Cmentarz kościelny zadrzewiono. Po lewej stronie od wejścia głównego była w tym czasie zbiorowa mogiła 40 Rosjan poległych w walce z Niemcami, pochodząca z 1916 r. W kolejnych latach mogiłę zlikwidowano.

Zespół kościelny usytuowany jest w środkowej części wsi, po płn. stronie drogi Poniatowa - Szczuczki, na terenie płaskim, zadrzewionym w 1920 r.

Kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

Kościół posadowiony jest na fundamencie z kamienia, drewniany, zbudowany z bali sosnowych, konstrukcji wieńcowej, oszalowany z zewnątrz i wewnątrz (wewnątrz boazeria). Trójnawowy. Przykryty stropem z podsufitką. Więźba dachowa krokwiowo - stolcowa. Dach dwuspadowy, nad prezbiterium zamkniętym wielopołaciowo, pokryty blachą. Nad zakrystiami dachy dwupołaciowe. W połowie długości kalenicy dachu nawet ustawiona jest barokizująca wieżyczka - sygnaturka.

Kościół na rzucie prostokąta, z węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Po obu stron prezbiterium przylegają niewielkie zakrystie, na rzutach prostokątów. Z frontu krótka i wyższa od nawy kruchta. Bryła kościoła prosta, bez szczególnych cech charakterystycznych.

Elewację frontową kształtuje przednia ściana nawy, oszalowana pionowa z dwoma bocznymi oknami. Wieńczy ją trójkątny szczyt dachu, oszalowany w jodełkę, podzielony małym gzymsem na część górną i dolną, w środku której umieszczone jest okno chóru. Przed ścianą nawy ustawiona jest kruchta o identycznym układzie i szalowaniu, z drzwiami głównymi zamkniętymi trójkątnie. Elewacje boczne - obydwie identyczne - ze ścianami oszalowanymi pionowo. W ścianach bocznych po 4 okna rozmieszczone symetrycznie. Przy ścianach prezbiterium dostawione niższe zakrystie. Elewacje tylną urozmaicają niskie zakrystie rozmieszczone po obu jej stronach.

Wyposażenie: Ołtarz główny dębowy wyk. przez Barwickiego z Radomia w 1924 r. W ołtarzu metalowa statua Pana Jezusa, na zasuwie obraz Św. Józefa, z Dziec. malowany przez B. Kopcińskiego z Radomia. Ołtarz boczny lewy z obrazem Św. Wojciecha malowany przez Barwickiego, przeniesiony z kaplicy dworskiej w Kowali. Ołtarz boczny prawy z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej z 1928 r. - dar p. Świderskich z Kraczewic, czczony przez mieszkańców. Organy z 1943 r.

Dzwonnica przy kościele parafialnym pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

Obecną dzwonnicę wzniesiono w latach 1935 - 1936, budowali ją miejscowi cieśle, bez projektu. Dzwonnica typu „brogowego".

Dzwonnica drewniana, zbudowana ze słupów i krawędziaków sosnowych, konstrukcji słupowo - ramowej, oszalowana z zewnątrz. Posadowiona na fundamencie z kamienia. Dwukondygnacyjna, kondygnacje oddzielone pułapem. Więźba krokwiowa z jętkami. Dach pokryty blacha. Na rzucie kwadratu.

Dzwonnica ma prostą bryłę o kształcie prostopadłościanu przykrytego dachem brogowym, Górna część otwarta arkadkami (otwory dzwonne). Z zewnątrz kondygnacje nieoznaczone (niewidoczne). Na szczycie dachu drewniana sterczyna z żelaznym krzyżykiem. Elewacje oszalowane pionowo z listwowaniem. Drzwi wejściowe tylko w ścianie zachodniej.

Wyposażenie: Trzy dzwony z 1965 r., z odlewni Felczyńskiego w Przemyślu.

Plebania, Kraczewice Prywatne 5

Plebania usytuowana naprzeciwko kościoła i cmentarza, po płn. stronie drogi przez wieś. Jest to drewniany budynek, na wysokiej, murowanej z cegły, otynkowanej podmurówce. Konstrukcja sumikowo - łątkowa, od zewnątrz oszalowana deskami. Więźba dachowa drewniana, stolcowa, szczyty oszalowane, pokrycie i obróbki z blachy ocynkowanej, dawnej gont.

Plebania założona jest niemal na kwadracie, o nieznacznie dłuższych bokach wsch. i zach., na osi których występuje zryzalitowanie. Budynek parterowy, z mieszkalnym poddaszem, częściowo podpiwniczona. W partii dachu duże skomplikowanie bryły, gdyż budynek pokryty jest bardzo wysokim dachem, od płn. trójpołaciowy, od płd. zamknięty szczytem, ryzalit w elewacji wsch. kryty dachem dwuspadowym, o kalenicy wspólnej z resztą korpusu, co daje efekt dwukondygnacyjności. W płn. - wsch. narożu i w ryzalicie zach. znajdują się podcienia narożne, wsparte słupkami, stanowiące ganki wejściowe, dostępne kilkoma schodkami. Elewacje na niskiej otynkowanej podmurówce, oszalowane dwustrefowo deskami.

Architektura rezydencjonalna

Zespół pałacowo - parkowy w Kraczewicach Prywatnych

Teren zajmowany przez zespół ma kształt prostokąta wydłużonego na osi wsch. - zach., rozszerzony w części zach., począwszy od budynku współczesnej wiaty, po zach. granicę założenia.

Pałac wzniesiony w latach 1912 - 1914, w stylu secesyjnym przez rodzinę ziemiańską Gerliczów. usytuowany jest w zach. części założenia, w centralnej części reprezentacyjnego ogrodu, na zach. od oddzielonego szpalerem lipowym parku. Budynek murowany z cegły na zaprawie wapienno - piaskowej, obustronnie

otynkowany. Więźba dachowa mieszkalna. Budynek nakryty dachem dwuspadowym, o kalenicy równoległej do głównej osi budynku, z załamaniem w kształcie litery L nad ryzalitem od strony płn. - zach., kryty blachą pomalowaną na czerwono. Okna skrzynkowe, dwuskrzydłowe, dwudzielne z nadświetlami. Budynek na planie zbliżonym do prostokąta, jednokondygnacyjny, z dwukondygnacyjnym, podpiwniczonym skrzydłem płd., zaznaczającym się w elewacjach wsch. i zach. w formie ryzalitów. Elewacja zach. posiada od płn. asymetryczny względem osi wzdłużne jednokondygnacyjny ryzalit. Od płd. i płn. ganki, z nadbudowanymi tarasami, z wejściami bocznymi od strony wsch., po jednobiegowych schodach.

Park dworski powstał w XIX w., czytelny układ przestrzenny, drzewostan zachowany. Z analizy obecnego stanu parku, po rozmieszczeniu starych drzew, można przypuszczać, że park był założony w stylu angielskim. Od strony płd. parku przepływa strumień, na którym przez wojną była urządzona śluza. Do parku prowadzą dwa wejścia - od strony płn. i wsch. Obecnie powierzchnia parku jest o połowę mniejsza od pierwotnego parku. Park można podzielić na dwie części - park właściwy, gdzie rosną drzewa i krzewy, gdzie zachowany jest pewien układ kompozycyjny oraz teren, gdzie niegdyś były pola uprawne i sad owocowy. Przez park prowadzi jedna droga dobrze zachowana na osi dworu, łącząca dawne wejście do parku z dworem.

Zespół dworsko - parkowy w Niezabitowie

Zespół usytuowany jest w płn. części miejscowości, zzałożony na planie nieregularnego wieloboku. Do wnętrza prowadzi aleja dojazdowa obsadzona szpalerem lipowym, pochodzącym prawdopodobnie z 4 ćw. XIX w. Następnie szpaler przechodzi w kasztanową aleję, zasadzoną w latach 30. XX w. W centralnej części parku znajduje się niecka, wypełniona jeszcze w latach 80. XX w. wodą. Całość tworzy zamkniętą kompozycję z wyraźnie zaznaczonymi ciągami komunikacyjnymi i komponowaną roślinnością.

Dwór powstał w 2 poł. XIX w., zniszczony w trakcie pożaru w 1993 r.

Park pochodzi prawdopodobnie z k. XIX w. W części centralnej znajduję się staw, spadek skarpy płd. jest większy niż płn. Pośrodku stawu jest wyspa z kilkoma drzewami. Przez teren parku prowadzi wiele dróg i ścieżek, które nie mają regularnego układu. Drzewa tworzą prawie wyłącznie aleje. Nieliczne fragmenty układu przestrzennego, zachowana część drzewostanu.

Obiekty infrastruktury technicznej

Młyn zbożowy mączny w Niezabitowie

Budowę młyna rozpoczął w 1936 r. Zygmunt Szubartowski. Prace zakończono na początku 1939 r., a w marcu 1939 r. przeprowadzono pierwszy przemiał. W 1953 r. młyn został upaństwowiony. Po latach, w 1992 r., młyn powrócił w ręce rodziny Szubartowskich. Obecnie obiekt jest nieużytkowany i w złym stanie technicznym. We wnętrzu zachowało się praktycznie całe pierwotne wyposażenie technologiczne.

Obiekt wolnostojący, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z użytkowym poddaszem, wzniesiony w technologii tradycyjnej, konstrukcji mieszanej, pokryty dwuspadowym dachem.

Linia Nadwiślańskiej Kolejki Wąskotorowej

Nadwiślańska Kolejka Wąskotorowa powstała w 1892 r. w majątku rodziny Kleniewskich. Początkowo tworzyły ją drewniane tory, po których kursowały specjalne konne zaprzęgi, transportujące buraki cukrowe z pól folwarku Polanówka do cukrowni „Zagłoba".

Lata I i II Wojny Światowej stanowiły bardzo burzliwy okres w dziejach Nadwiślańskiej Kolejki Wąskotorowej. Działania wojenne przyniosły destrukcję i znacznie spowalniały jej rozwój. Po wyzwoleniu Polskie Koleje Państwowe przejęły trasy z Nałęczowa do Opola i Poniatowej oraz z Karczmisk do Wilkowa. Wprowadzony został również ruch osobowy.

Pod koniec lat 60. XX w. nastąpił wzrost przewozów kolejowych, w szczególności do Zakładów Elektromaszynowych „EDA" w Poniatowej i Cukrowni „Opole" w Opolu Lubelskim. W tym czasie kolejka zatrudnia około 253 pracowników.

Lata dziewięćdziesiąte przyniosły gwałtowny spadek przewozów zarówno towarowych, jak i pasażerskich.

W 2002 r., na podstawie umowy z PKP, Powiat Opolski nabył prawo użytkowania majątku Nałęczowskiej Kolei Dojazdowej. W grudniu tegoż roku na trasę powróciły turystyczne pociągi pasażerskie na mocy umowy operatorskiej ze „Stowarzyszeniem Kolejowych Przewozów Lokalnych" z Kalisza. Rok 2008 rozpoczął

nową erę w historii Nadwiślańskiej Kolejki Wąskotorowej. 10 września Zarząd Powiatu Opolskiego podpisał Akt Notarialny. Na jego mocy Powiat przejął od PKP na własność majątek Nałęczowskiej Kolei Dojazdowej

Dwa lata później Powiat Opolski otrzymał dofinansowanie na promocję NKW w ramach projektu „Nadwiślańska Kolejka Wąskotorowa, jako markowy produkt turystyczny Lubelszczyzny". W ramach projektu „Szlakiem Nadwiślańskiej Kolejki Wąskotorowej po atrakcjach turystycznych Regionu Lubelskiego", powiat rozpoczął remont budynków kolejowych na stacji w Karczmiskach, taboru oraz torowiska.

Budynek stacji Nałęczowskiej Kolei Dojazdowej, ob. budynek usługowy - hotel, Poniatowa, ul. Kolejowa 2

Budynek usytuowany na płd. od szosy Lublin - Opole Lebelskie, w lesie, w pobliżu zabudowań fabrycznych. Obiekt zwrócony elewacją frontową na płd. Budynek murowany, z cegły palonej na zaprawie wapiennej na fundamentach ceglanych, otynkowany. Dach czterospadowy z facjatami (daszki pulpitowe),kryty blachą. Budynek na planie prostokąta z wgłębnymi portykami filarowymi na osi, szerszym czterofilarowym w elewacji płn. i węższym, dwufilarowym z wejściem głównym w elewacji płd. W centrum prostokątna poczekalnia dostępna od płd. przez rodzaj otwartego przedsionka wspartego na dwóch słupach, od płn. przez kwadratowy przedsionek ujęty dwoma kwadratowymi pomieszczeniami - dawna kasa i biuro, ob. kuchnia. Obecnie budynek pełni funkcję restauracyjno-hotelarską.

Predom EDA, Zakłady Zmechanizowanego Sprzętu Domowego „Predom-EDA", Zakłady Elektromechaniczne Eda w Poniatowej obecnie nieistniejące polskie przedsiębiorstwo przemysłu elektromaszynowego działające w okresie PRL.

Pierwsze zabudowania powstały tu w 1937 r., było to osiedle przyfabryczne przy państwowych „Zakładach Tele i Radiotechnicznych - Filia nr 2", których budowę rozpoczęto w ramach rządowego programu tworzenia Centralnego Okręgu Przemysłowego.

W pierwszym okresie okupacji były tu warsztaty naprawcze maszyn, później filia firmy Schneider. Od listopada 1941 r. Niemcy urządzili na terenie fabryki obóz dla jeńców radzieckich. W połowie następnego roku obóz został zlikwidowany, a prawie wszyscy jeńcy stracili życie (ok. 18 tys. osób). W październiku 1942 r. w miejscu

niedawnego obozu jenieckiego oraz częściowo na terenie osiedla urządzono obóz pracy dla Żydów. Po roku przebywało ich tam już kilkanaście tysięcy. W listopadzie 1943 r. miała miejsce masowa egzekucja w której zginęło ok. 14 tys. Żydów.

Fabryka w czasie II wojny uległa znacznej dewastacji. Po gruntownym remoncie uruchomiono ją w 1949 r. jako Zakłady Wytwórcze Sprzętu Instalacyjnego. W kolejnych latach zmienił się częściowo profil produkcji i nazwa zakładów. W latach 1972 - 1975 były to Zakłady Elektromaszynowe Predom EDA, w latach 1975 - 1987 - Zakłady Zmechanizowanego Sprzętu Domowego Predom - Eda, od 1982 r. - Zakłady w ramach Zrzeszenia Producentów Sprzętu Chłodniczego i Pralniczego Espol.

Zespół założony na terenie zbliżonym w planie do kwadratu. Pierwotną zabudowę oparto o główną oś kompozycyjną biegnącą wzdłuż głównej drogi zakładowej. W centrum zespołu, po obu stronach drogi, rozlokowano w bliskiej odległości od siebie cztery obiekty produkcyjne. W pobliżu głównego wjazdu, od strony płn. - wsch. zlokalizowano centralę telefoniczną, poza zespołem - budynek administracyjny, budynek mieszkalny nr I i II. Budynki przemysłowe powiązane siecią dróg wewnętrznych, dodatkowo doprowadzono linię kolejki wąskotorowej. Obiekty zrealizowane po 1949 r. nawiązują swą lokalizacją do istniejącego układu przestrzennego. Kompozycja zespołu geometryczna, rozproszona.

Obecnie na terenie zespołu mieszczą się różne firmy produkcyjno - usługowe.

Cmentarze, pomniki i miejsca pamięci wpisane do GEZ

Cmentarz parafialny, Kraczewice - Prywatne, przy kościele parafialnym pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

Cmentarz parafialny, powstał na przełomie XIX i XX w. Nieregularne rozplanowanie cmentarza, z 4 alejami głównymi. Najstarszy nagrobek pochodzi z 1920 r. Ma metalowe ogrodzenie, nowe, na betonowym cokole. W prawym górnym rogu cmentarza w ostatnich latach wzniesiono ołtarz polowy w formie zadaszenia na słupkach ustawionych na kamiennym podmurowaniu.

Cmentarz z I wojny światowej, Szczuczki - Kolonia

Cmentarz z I wojny światowej, powstał w 1915 r. Cmentarz usytuowany przy polnej drodze, między zabudowaniami. Obecny teraz jest większy od pierwotnego planu

i zajmuje obszar wydłużonego wieloboku. Bok zach. ścięty. Teren cmentarza zagospodarowany, umieszczono tablicę z napisem: Cmentarz. 64 żołnierzy niemieckich poległych podczas I wojny światowej w lipcu 1915 r. Teren ogrodzony drewnianym płotem. Pośrodku umieszczony metalowy krzyż oraz dwa kamienne nagrobki.

Mogiła powstańcza z 1831 r., Kraczewice Prywatne

Prawdopodobnie jedyne w powiecie miejsce pochówku zabitych powstańców z walk z Rosjanami w kwietniu 1831 r. Prawdopodobnie leży tutaj kilkudziesięciu ułanów generała Juliana Sierawskiego poległych w bitwie pod Wronowem, 17 kwietnia 1831 r., gdzie straty Polskie wyniosły blisko 200 ludzi znajduje się w odległości kilkunastu metrów od drogi Poniatowa - Szczuczki. Uporządkowana w 1935 r., a następnie odnowiona w 1974 r. Jest to jedyna na terenie powiatu opolskiego mogiła, w której spoczywa największa liczba powstańców listopadowych poległych w bitwach pod Wronowem i Kazimierzem. Cmentarz na planie czworoboku, zbliżonego do trapezu. Wejście na krótszym boku wsch., mogiła w centrum, z pomnikiem przesuniętym w stronę zach.

Mogiła z II wojny światowej - Pomnik ofiar hitleryzmu niemieckiego, Poniatowa

Pomnik pamięci ofiar hitleryzmu wymordowanym na terenie byłego Obozu Pracy (Stalag 359) w Poniatowej w latach 1941 - 1944, znajdujący się za terenem dawnych Zakładów Elektromaszynowych EDA. Upamiętnia jeńców Armii Czerwonej, usytuowany w miejscu grzebania zwłok. Wg niepotwierdzonych informacji, pomnik pierwotnie wznosił się do góry jako ostrokół, zwieńczony miał być pięcioramienną gwiazdą i pokryty płytami marmurowymi.

Cmentarz wojenny żołnierzy różnych narodowości walczących w armii austro-węgierskiej i rosyjskiej poległych w 1914 roku, Las Poniatowa (Darowne)

Cmentarz położony na skraju dużego kompleksu leśnego Poniatowa, w jego południowej części, przy wsi Darowne. Założony na planie prostokąta o zaokrąglonych narożach, obwiedziony głębokim rowem. Na cmentarzu 3 duże mogiły wzdłuż boków.

<u>Cmentarze, pomniki i miejsca pamięci niewłączone do GEZ</u>

Stalag 359

Stalag 359 w Poniatowej był niemieckim obozem jenieckim utworzonym jesienią 1941 roku na terenie okupowanej Polski, w halach fabrycznych wcześniej przeznaczonych do produkcji dla polskiej armii. Trafiali do niego głównie jeńcy radzieccy – szacuje się, że liczba osadzonych wynosiła od około 20 do 24 tysięcy osób. Warunki w obozie były skrajnie trudne: więźniowie cierpieli z powodu głodu, przeludnienia, braku ogrzewania, ciężkiej pracy oraz chorób, a wielu z nich padało ofiarą brutalnego traktowania przez niemieckich wartowników. Do wiosny 1942 roku w obozie zmarło lub zostało zamordowanych około 22 tysięcy jeńców, których pochowano w licznych masowych grobach. Po likwidacji Stalagu 359 teren został przekształcony w obóz pracy przymusowej dla ludności żydowskiej, funkcjonujący pod zarządem SS, gdzie więźniowie byli wykorzystywani w warsztatach przemysłowych. Stalag 359 jest dzisiaj miejscem pamięci, przypominającym o tragedii tysięcy jeńców radzieckich i skali okrucieństw II wojny światowej.

Mogiła zbiorowa upamiętniająca żołnierzy Armii Krajowej Wojska Polskiego, Kraczewice

Mogiła zbiorowa upamiętniająca żołnierzy Armii Krajowej Wojska Polskiego poległych w latach 1939 - 1946. Znajduje się na cmentarzu przykościelnym. Pomnik wykonany jest z granitu białego wraz z trzema tablicami z napisami upamiętniającymi 20 poległych żołnierzy.

Mogiła zbiorowa jeńców z Armii Czerwonej, Kolonia Niezabitów

Położona przy polnej drodze z Koloni Niezabitów w kierunku na płd. - wsch. od stacji benzynowej ze skrzyżowania drogi Poniatowa - Nałęczów z drogą Kolonia Niezabitów - Karczmiska, po około 1200 m na skraju lasu. Mogiła ma postać dużej płyty z kamienia, otoczona metalowym ogrodzeniem. Liczba pochowanych nie znana. Na płycie widnieje napis: „Zamordowanym jeńcom radzieckim w drodze do obozu w Poniatowej przez oprawców hitlerowskich w dniu 1-XI-1941 r. składa hołd społeczeństwo miasta i gminy Poniatowej, 9-05-1975 r.” Wykonana z betonu z gwiazdą pięcioramienną, otoczona metalowa płotkiem. Płyta pamiątkowa zlokalizowana na skraju lasu „Dębniak”.

Mogiła żołnierzy z I wojny światowej, Leśniczówka

Zbiorowa mogiła żołnierzy I wojny światowej w Poniatowej - Leśniczówce. Znajduje się przy starej drodze Opole - Kowala (obecnie polna, nieutwardzona, zarastająca roślinnością). Jest to niewielki teren, na planie kwadratu, pośrodku metalowy krzyż, umocowany na kamiennym nagrobku z kamienną płytą. Płyta z granitu czarnego przytwierdzona do obelisku z kamienia polnego. Widnieje na niej napis: „Zbiorowa mogiła żołnierzy I Wojny Światowej 1914 - 1915".

Pomnik powstańców styczniowych 1863 - 1864 z terenu obecnej gminy Poniatowa, Poniatowa

Pomnik znajduje się na terenie cmentarza komunalnego w Poniatowej. Inicjatorem utrwalenia w kamieniu pamięci o powstańcach był pan Piotr Kowalski - Prezes Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej w Poniatowej. Organizację i Patronat nad powstaniem pomnika objęło stowarzyszenie Towarzystwo Przyjaciół Poniatowej.

Pomnik przy zbiegu ulic Nałęczowskiej i Modrzewiowej, Poniatowa

Pomnik w kształcie eliptycznego łuku wspartego ramionami na ziemi, wykonany z żelbetonu. W środku granitowa płyta pamiątkowa z napisem: „Tysiącom ofiar wymordowanych w latach 1941 - 1944 przez okupanta hitlerowskiego w międzynarodowym obozie w Poniatowej w hołdzie społeczeństwo Poniatowej".

Tablica pamiątkowa przed biurowcem Zakładów Elektromaszynowych EDA, Poniatowa

Znajduje się przy drodze dojazdowej do zakładów. Jest to umieszczona na murowanym postumencie płyta betonowa z wyrytym napisem: „Społeczeństwo Ziemi Lubelskiej składa hołd ofiarom hitleryzmu wymordowanym w latach 1941 - 1944 na terenie Poniatowej".

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na terenie gminy Poniatowa do rejestru zabytków ruchomych wpisano 5 zabytków ruchomych, stanowiących wyposażenie kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Kraczewicach.

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy. Środowisko kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki kamienia do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Gmina położona jest w obrębie arkuszy 77-77, 78-76, 78-77, 79-76 oraz 79-77. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Na terenie gminy znajdują się 82 zewidencjonowane stanowiska archeologiczne, ujęte w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych. Brak jest stanowisk wpisanych do rejestru zabytków. Do najcenniejszych zaliczyć należy cmentarzysko kurhanowe położone na południowo-wschodnim skraju Poniatowej (AZP 79-77/63) – zabytek o zachowanej, własnej formie krajobrazowej.

Istotnym zagrożeniem dla stanowisk i zabytków archeologicznych są wszelkiego rodzaju prace ziemne takie jak : prace inwestycyjne (budowa domów, dróg, melioracje, wodociągi), głęboka orka, eksploatacja żwiru i piasku oraz prace związane z

prowadzeniem gospodarki leśnej. Część stanowisk archeologicznych zagrożona jest także przez procesy naturalne.

Zważywszy, że każde naruszenie zabytku archeologicznego ma charakter nieodwracalny i niesie ze sobą ryzyko zniszczenia lub degradacji substancji zabytkowej, wszelkie przedsięwzięcia budowlane realizowane na terenie gminy, którym towarzyszą roboty ziemne prowadzone w obrębie lub w bezpośrednim sąsiedztwie zarejestrowanych stanowisk archeologicznych, będą wymagały uzgodnienia na etapie projektowym z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. LWKZ określi wówczas warunki i wytyczne konserwatorskie dotyczące realizacji inwestycji, w tym ewentualny obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych.

6.6 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje takie przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem itp.

Przejawami troski o lokalne dziedzictwo kulturowe są imprezy takie jak np. Dożynki, które są historycznym odniesieniem do terenów rolniczych gminy.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę słabych i mocnych stron Gminy Poniatowa.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
• Atrakcyjne położenie Gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki • Dobra dostępność komunikacyjna dzięki przebiegającej przez gminę drodze wojewódzkiej 832 • Bliskość siedziby województwa – Lublina oraz siedziby powiatu – Opola Lubelskiego • Położenie siedziby Gminy w jej centrum • Obecność wartościowych obiektów i zespołów obiektów wpisanych do rejestru zabytków • Zachowane obiekty sakralne o wartości lokalnej (np. kościół w Kraczewicach Prywatnych, przebudowaa kaplica w Kowali) • Obecność zabytkowych nekropolii oraz miejsc pamięci • Obecność założeń zieleni komponowanej • Utrzymanie w dobrym stanie większości obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków • Obecność na terenie Gminy szlaków turystycznych • Przebiegająca przez gminę Nadwiślańska Kolej Wąskotorowa • Bogata w informacje gminna witryna internetowa • Czystość środowiska • Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze Gminy • Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Gminy • Aktywna działalność lokalnych organizacji pozarządowych, a także instytucji kultury	• Brak dostępności kolejowej • Niewielka liczba miejsc noclegowych, gastronomicznych i infrastruktury turystycznej • Brak punktu informacji turystycznej • Coraz większy wpływ nowoczesnego osadnictwa na charakter zabudowy miejscowości w gminie • Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków • Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych • Niezbyt duże środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych • Zła sytuacja finansowa części właścicieli obiektów zabytkowych

SZANSE	ZAGROŻENIA
• Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków • Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków • Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów • Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości • Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne • Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby • Opracowanie dokumentów takich jak Strategia Rozwoju Turystyki • Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) • Korzystanie z dofinansowania na działania rewitalizacyjne (np. w ramach RPO) • Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy itd. • Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych • Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych • Komplementarność z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Lubelskiego	• Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu • Zmiany w układach ruralistycznych, związane z nową zabudową • Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych • Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych • Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska • Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów • Zanik tradycji i tożsamości regionalnych • Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego • Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych • Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe • Akty wandalizmu

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę dziejów Gminy i charakter jej dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Należy podkreślić, że wszystkie obiekty nieruchome, za wyjątkiem części cmentarzy, stanowią własność prywatną.

1. Dbałość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie

Polityka przestrzenna gminy powinna być zgodna z zasadami ochrony dziedzictwa kulturowego, w celu jak najlepszego zachowania obiektów zabytkowych. Odbywać się to będzie poprzez:

- ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi gminy, takimi jak miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz innymi dokumentami programowymi;
- odpowiednią konserwację zabytkowej zieleni stanowiącej krajobraz kulturowy ;
- pielęgnację cmentarzy i miejsc pamięci wpisanych do gminnej ewidencji zabytków;

2. Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków

W perspektywie na lata 2025-2028 gmina realizować będzie działania związane z aktualizacją zasobu gminnej ewidencji zabytków, polegające przede wszystkim na prowadzeniu rozpoznania i wprowadzaniu do kart adresowych zmian powstałych w wyniku rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów. Proces ten będzie na bieżąco konsultowany z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W razie konieczności szczególnej ochrony obiektów zabytkowych przewiduje się też działania mające na celu zgłaszania zabytków typowanych do wpisu do rejestru zabytków. Ze względu na fakt, iż nie wszystkie wartościowe z konserwatorskiego punktu widzenia obiekty znajdują się w Gminnej Ewidencji Zabytków należy rozważyć przeprowadzenie inwentaryzacji terenowej i wystąpić o włączenie najcenniejszych z nich do ewidencji konserwatorskiej. Cyklicznej kontroli podlegać będzie również zasób archeologiczny gminy. Przewidziane aktualizacje obejmują perspektywę dwuletnią, raport z aktualizacji dołączany jest do sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

3. Działania związane z bieżącymi działaniami dotyczącymi zabytków z budżetu Gminy

Gmina Poniatowa administruje niewielką liczbą obiektów zabytkowych, jednak w miarę środków finansowych realizowane są działania rewaloryzacyjne, planowane są też akcje promocji remontów zabytków będących w posiadaniu osób prywatnych, m.in. poprzez udostępnianie treści programu opieki nad zabytkami wraz z źródłami finansowania inwestycji. W perspektywie 2025-2028 gmina skupi się na bieżącej pielęgnacji cmentarzy będących pod administracją komunalną. W budżecie gminy przewidziane są także środki na drobne prace remontowe i porządkowe w otoczeniu pomników i miejsc pamięci (takie jak prace porządkowe, oraz np. malowanie ogrodzrń, drobne naprawy).

Tereny przemysłowe, nazywane obecnie jako byłe zakłady EDA w Poniatowej, zostały utworzone już w 1937 r. w ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego. W latach 1940 – 1943 funkcjonował tu niemiecki hitlerowski obóz pracy przymusowej. Ze względu na trudną historię tego obszaru, objętego ochroną poprzez ujęcie w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Poniatowa, każda realizowana inwestycja, zarówno ze strony Gminy jak i podmiotów prywatnych, prowadzona będzie w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Szczególną uwagę należy zwrócić na prace budowlane związane z prowadzeniem wykopów lub przemieszczeniem mas ziemnych. Efektem tego będzie zbadanie i zagospodarowanie terenu dawnego obozu – w szczególności miejsc pochówku oraz nieobjętych do tej pory działaniami inwestycyjnymi, a także przywrócenie tego terenu do świadomości lokalnej społeczności.

Ewentualne roboty ziemne lub inne prace związane z przekształcaniem powierzchni terenu, a także wszelkie czynności, podczas których dochodzi do ingerencji w warstwy gruntu, powinny być prowadzone z udziałem archeologa oraz przy zapewnieniu odpowiednich badań archeologicznych. W tym celu inwestor lub wykonawca robót, działając na podstawie art. 31a ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zobowiązany jest do wystąpienia do Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wydanie odrębnej decyzji, w której określony zostanie zakres, rodzaj oraz sposób przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych.

Wszelkie planowane ingerencje w warstwy gruntu — w tym prace budowlane — w granicach dawnego zespołu przemysłowego „Eda" w Poniatowej należy prowadzić przy obowiązkowym udziale archeologa.

4. Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

W celu odpowiedniego zagospodarowania ruchu turystycznego niezbędne są działania poprawiające dostęp i atrakcyjność wizualną obiektów zabytkowych oraz przygotowanie tablic informacyjnych o każdym z nich. Do najcenniejszych zaliczyć należy obiekty ogólnodostępne, takie jak np. kościół w Kraczewicach Prywatnych czy kaplica w Kowali. Zasadne jest również poprawienie dostępności wraz z wyeksponowaniem cmentarzy i miejsc pamięci – pochodzą one z okresów różnych konfliktów i mogą stanowić podstawę dla atrakcyjnego przedstawienia historii ziem Gminy Poniatowa. Interesujące będzie również wykorzystanie szlaku Nałęczowskiej Kolei Dojazdowej (we współpracy z sąsiednimi JST). Wzbogaci to ofertę turystyczną, a także umożliwi tworzenie nowych produktów turystycznych w połączeniu z priorytetami z zadania nr 5. Przewiduje się następujące działania:

- stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowskazów itp., w tym wykorzystania nowoczesnych technologii informatycznych (np. lokalizacji GPS);
- publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających mieszkańcom i turystom zasoby historyczne gminy;
- atrakcyjne przedstawianie obiektów za pomocą iluminacji, tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych i muzycznych;
- dbanie o zawartość strony internetowej gminy poprzez umieszczenie informacji dotyczących zasobu zabytkowego;
- opracowanie mapy dziedzictwa kulturowego gminy, także z wykorzystaniem systemu informacji przestrzennej.

5. Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego także z uwzględnieniem turystyki jednodniowej

Obiekty historycznego dziedzictwa wspomniane w zadaniu 4 są jednymi z najistotniejszych elementów strategii promocyjnej gminy. Niezbędne jest zatem tworzenie nowych oraz rozwój istniejących produktów turystycznych (szlaków,

questów, wydarzeń), przeznaczonych dla odwiedzających gminę turystów, ale również dla mieszkańców. Do najważniejszych działań gminy w tym zakresie należeć będzie:

- rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych;
- tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów - np. turystyka eksploracji, geocaching, gry miejskie, gry wojenne;
- organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym;
- organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom gminy i regionu wartości historyczne gminy;
- postawienie na innowacyjność projektów;

6. Promocja gminy na forum krajowym i zagranicznym

Bardzo ważnym elementem w procesie promowania dziedzictwa kulturowego jest zachowanie odpowiednich zasad public relations. Gmina przyjęła następujące założenia swojej polityki promocyjnej:

- walory zabytkowe i kulturowe są jednym z podstawowych elementów promocji Gminy na różnego rodzaju targach, sympozjach i konferencjach;
- nawiązywanie współpracy w zakresie dobrych praktyk w ramach partnerstwa krajowego i zagranicznego przyczyni się do lepszego wykorzystania zasobów kulturowych gminy;
- udziały w konkursach na najlepiej zadbane zabytki, najciekawszy produkt turystyczny itp. wypromują użytkowników dbających o obiekty zabytkowe;
- współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi przyczyni się do lepszego postrzegania zasad ochrony dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców iturystów.

7. Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego

W celu jak najszerszego przybliżenia zasad ochrony dziedzictwa kulturowego dla mieszkańców, zarówno dorosłych, jak i dzieci i młodzieży planuje się następujące działania:

- wspieranie działalności instytucji kultury i organizacji pozarządowych podejmujących zadania związana związane ochroną dziedzictwa kulturowego;
- organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie akcji mających na celu odrestaurowanie lub uporządkowanie obiektów zabytkowych, cennych z punktu widzenia lokalnej społeczności oraz propagowanie lokalnej kultury i tradycji dziedzictwa kulturowego Miasta i regionu;
- wprowadzenie elementów przybliżających lokalną kulturę i tradycję w działalność placówek edukacyjnych, kulturalnych, bibliotek, świetlic itp.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Poniatowa powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.Ze strony Gminy zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, placówki kultury – np. biblioteka) oraz Urząd Gminy w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, środki budżetowe na zadania własne z przeznaczeniem na remonty i modernizacje zabytków będących własnością Gminy, korzystanie z programów uwzględniających dofinansowanie ze środków zagranicznych i krajowych, nagrody, ulgi finansowe),

- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art. 87 ust. 1 i ust. 5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta). Wskazane jest aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym np. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.,
- elementy dziedzictwa kulturowego wprowadzone do edukacji szkolnej oraz przedszkolnej,

- elementy dziedzictwa kulturowego w pracach bibliotek oraz gminnych jednostek kultury.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł wewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 ww. Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej ww. tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje ministra kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego http://mkidn.gov.pl ,
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,

- dotacje powiatowe,
- dotacje gminne,
- inne źródła.

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła pozaunijne.

11.1 ŹRÓDŁA KRAJOWE

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ MINISTRA WŁAŚCIWEGO DS. KULTURY ORAZ PROGRAMY OPERACYJNE MINISTERSTWA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Ogłaszane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego programy operacyjne stanowią podstawę ubiegania się o środki ministerialne na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze. Programy operacyjne określają: cele, zadania, typy projektów, alokację finansową, uprawnionych wnioskodawców, tryb naboru i wyboru wniosków, kryteria oceny, zobowiązania wnioskodawców, wskaźniki monitoringu. Przy ocenie wniosków branych jest pod uwagę wiele kryteriów, m.in.: wartość merytoryczna, zakorzenienie w tradycji, zasadność realizacji projektu, wiarygodność organizatora, efektywność wykorzystania środków. Programy są ogłaszane rokrocznie, z reguły w kilku priorytetach.

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe" jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Program „Dziedzictwo kulturowe" składa się z następujących priorytetów:

a. **Ochrona zabytków**

Strategicznym celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Kluczowe dla realizacji celów priorytetu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach priorytetu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. W pierwszej kolejności wsparcie otrzymywać będą obiekty najbardziej zagrożone oraz zabytki najcenniejsze – wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznane za Pomniki Historii oraz te, posiadające wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Biorąc pod uwagę fakt, że priorytet ma charakter ogólnopolski, szczególny nacisk kładziony jest też na projekty uwzględniające rolę zabytków w rozwoju turystyki. Dlatego istotnym celem priorytetu jest kierowanie pomocy dla cennych obiektów położonych na terenach uboższych gospodarczo i turystycznie, czego efektem będzie zwiększenie dostępności do zabytków, podniesienie atrakcyjności regionów i wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Mimo że określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac. Istotnym elementem branym pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie ich doświadczenie, podejmowanie w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu zabytkowego oraz umiejętność pozyskiwania innych niż ministerialne środków na realizację zadania, a także zdolność do maksymalnego wykorzystania w przyszłości potencjału dofinansowanej inwestycji. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach priorytetu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;

2. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).

3. W przypadku zadań określonych w ust. 1 można ubiegać się wyłącznie o dofinansowanie kosztów określonych w art. 77. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4. Do priorytetu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

Uprawnieni wnioskodawcy

1. o dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

2. W przypadku zadań określonych w § 1 ust. 1 pkt. 2 regulaminu tego priorytetu o dofinansowanie ubiegać mogą się wyłącznie wnioskodawcy, których działalność nie jest finansowana ze środków publicznych.

3. o dofinansowanie w ramach priorytetu nie mogą ubiegać się państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne oraz inne podmioty, o których mowa w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tryb naboru: do 30 listopada br. i 31 marca następnego. Nabory listopadowe zazwyczaj wyczerpują alokację na dany rok.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25 000,00 zł.

2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

3. Dofinansowanie, zgodnie z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych.

4. W przypadkach określonych w art. 78 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone w kwocie do 100% nakładów koniecznych.

5. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest umieścić we wniosku stosowną informację na ten temat wraz z uzasadnieniem. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie odrzucony jako błędny formalnie.

Na podstawie art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich

2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;

3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;

4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;

5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;

6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;

7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;

9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;

11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;

15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;

17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

UWAGA – sporządzenie ekspertyz, badań, dokumentacji, programów lub projektów stanowi koszty kwalifikowane jedynie w przypadku, gdy są częścią prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, bądź wynikają z prowadzonych prac i są wykonywane po dacie podpisania umowy o dotację.

b. Kultura ludowa i tradycyjna

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur

mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami.

c. Ochrona zabytków archeologicznych

Strategicznym celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka. Stąd zadaniem priorytetu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także publikacja ich wyników. Nie będą natomiast wspierane projekty, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym).

Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego

badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów priorytetu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Zadania finansowane z ramach priorytetu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Szczególnie istotne jest upowszechnianie wyników badań już zakończonych, które do tej pory nie doczekały się opracowania i publikacji, stąd projekty podejmujące takie zagadnienia będą wyżej oceniane.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach priorytetu rozszerzony zostaje zakres finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu.

Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach priorytetu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej i zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równolegle działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań, służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

1) ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;

2) nieinwazyjne badania archeologiczne, niezwiązane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;

3) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

W przypadku wyników archeologicznych badań poprzedzających inwestycje, dofinansowane mogą być wyłącznie koszty opracowania redakcyjnego i publikacji książkowej oraz ewentualnych dodatkowych analiz, które nie zostały wykonane w ramach umowy z inwestorem.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego:

1) samorządowe instytucje kultury;

2) państwowe instytucje kultury;

3) organizacje pozarządowe;

4) publiczne uczelnie akademickie;

5) niepubliczne uczelnie akademickie;

6) podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 30 000 zł.

2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

3. Maksymalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 200 000 zł oraz nie może przekraczać 85% budżetu przedstawionego we wniosku.

Wnioskodawca może ubiegać się o dofinansowanie zadania na okres dwóch kolejnych lat. Zadania dwuletnie muszą spełniać następujące warunki:

1) wnioskodawca przedstawia w formularzu wniosku odrębne kosztorysy i harmonogramy na każdy rok realizacji zadania;

2) w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie minimalnej i maksymalnej kwoty dofinansowania wnioskowanego na dany rok realizacji, określone w § 14 ust. 1 i ust. 3 regulaminu priorytetu;

3) w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie procentowego udziału dofinansowania ministra w stosunku do rocznego budżetu zadania określone w § 14 ust. 3 regulaminu priorytetu, z zastrzeżeniem § 14 ust. 7-9 .

W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku, określona zostaje całościowa kwota dofinansowania wraz z podziałem na każdy rok realizacji.

Koszty kwalifikowane:

1. Honoraria i wynagrodzenia:

- wykonawców badań, dokumentacji, konserwacji i analiz specjalistycznych,
- autorów tekstów i opracowań,
- redaktorów, tłumaczy i recenzentów tekstów do publikacji.

2. Zakup usług związanych z realizacją zadania:

- analizy i badania specjalistyczne, np. metalograficzne, dendrologiczne,
- wykonanie dokumentacji, także w formie cyfrowej (np. modele 3D, skany),
- konserwacja zabytków ruchomych,
- wykonanie zdjęć lotniczych,
- badania nieinwazyjne, np. geomagnetyczne, elektrooporowe.

3. Koszty związane z publikacją, w tym:

- projekt, skład, łamanie, druk,
- opracowanie fotografii i ilustracji,
- tłoczenie płyt,
- publikacja w internecie.

4. Organizacja realizacji zadania, w tym:

- wynajęcie sprzętu niezbędnego do wykonania badań,
- zakup map niezbędnych do realizacji zadania,
- zakup niezbędnych materiałów biurowych,
- koszty transportu i wyjazdów w teren (z wyłączeniem noclegów),
- koordynacja zadania,
- obsługa finansowo-księgowa (nie dotyczy instytucji kultury oraz uczelni).

5. Promocja zadania, w tym: ogłoszenia w mediach i internecie, ulotki i broszury reklamowe, organizacja wystaw, spotkań i konferencji (ale nie udział w konferencjach organizowanych przez inne podmioty).

Koszty promocji nie powinny przekraczać 10% budżetu zadania.

d. Rozwój infrastruktury kultury – Infrastruktura kultury

Celem Programu „Rozwój infrastruktury kultury" jest wsparcie infrastruktury i poprawa funkcjonowania podmiotów prowadzących działalność kulturalną, szkół i uczelni artystycznych oraz domów kultury.

Celem priorytetu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

Od wielu lat sytuacja podmiotów działających w sferze kultury ukazuje ogromne potrzeby wsparcia finansowego, które umożliwi ich modernizację i rozwój, a także zwiększenie dostępu i podniesienie atrakcyjności oferty kulturalnej. Strategicznym celem priorytetu jest zatem stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze. Katalog działań priorytetu, obejmujący prace budowlane, zakup wyposażenia niezbędnego dla realizacji celów statutowych, czy sporządzanie dokumentacji technicznej, daje możliwość finansowania zadań generujących istotne zmiany jakościowe, w zakresie sprawności i efektywności funkcjonowania zaplecza materialno-technicznego, podmiotów objętych priorytetem.

Ze względu na zróżnicowany stan infrastruktury w tym sektorze założenia priorytetu dopuszczają finansowanie różnorodnych zadań. Szczególnie istotne są:

poprawa stanu infrastruktury kultury zwiększająca dostęp do oferty kulturalnej i podnosząca jej atrakcyjność, działania przyczyniające się do faktycznego zwiększenia potencjału instytucji kultury, dostosowanie do standardów europejskich, wzrost konkurencyjności podmiotu, wzmocnienie działalności o charakterze ponadregionalnym. Konieczne jest także wspieranie zadań o charakterze interwencyjnym, likwidujących skutki zdarzeń losowych, klęsk żywiołowych lub związanych z prowadzeniem wieloletnich inwestycji, wdrażaniem działań zapewniających niezbędne warunki do prowadzenia działalności kulturalnej.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów, o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, zostaje wprowadzona w ramach priorytetu możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu w danym roku budżetowym. Wsparcie finansowe kierowane będzie do podmiotów, których zadania powstaną w oparciu o stabilne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują konsekwentną realizację podjętych działań, a inwestycje wpiszą się w ich kompleksowe plany rozwoju. Istotnym kryterium oceny projektów będą zarówno korzyści, wynikające z realizacji zadania na tle potrzeb podobnej grupy wnioskodawców, jak i zdolność do prowadzenia działań inwestycyjnych oraz dotychczasowa działalność kulturalna w okresie 2 ostatnich lat.

Inwestycje w zakresie poprawy infrastruktury, poprzez tworzenie przyjaznej i nowoczesnej bazy technicznej, powinny przyczynić się do zwiększenia efektywności działalności instytucji kultury oraz wzrostu uczestnictwa w kulturze.

1. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących zadań inwestycyjnych służących prowadzeniu działalności kulturalnej:

1) budowa, roboty budowlane, przebudowa, remont wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych i wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej;

2) zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych;

3) przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji, w tym projektów architektonicznych, studiów wykonalności, analizy oddziaływania na środowisko;

4) zadania dotyczące budowy, rozbudowy i przebudowy obiektów budowlanych wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem domów kultury, centrów kultury oraz ośrodków kultury;

2) państwowe instytucje kultury;

3) jednostki samorządu terytorialnego – z wyjątkiem sytuacji, gdy występują o dofinansowanie jako organy prowadzące domy kultury, centra kultury oraz ośrodki kultury;

4) organizacje pozarządowe;

5) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi:

1) 50 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 2 i pkt. 3 regulaminu priorytetu;

2) 300 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 i pkt. 4 regulaminu priorytetu.

2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

3. Wnioskowane dofinansowanie nie może przekraczać:

1) 75% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania nie wyższej niż 3 000 000 zł;

2) 50% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania wyższej niż 3 000 000 zł.

<u>Koszty kwalifikowane:</u>

Budowa, roboty budowlane, przebudowa i remont obiektu budowlanego na cele działalności kulturalnej i edukacyjnej w zakresie kultury – koszty prac wykonywanych

w obiektach lub koszty adaptacji obiektów, służących poprawie warunków ich funkcjonowania, tj.

- budowa – wykonanie obiektu budowlanego w określonym miejscu, a także odbudowa, rozbudowa, nadbudowa obiektu budowlanego;
- roboty budowlane – prowadzenie prac polegających na budowie, przebudowie, montażu, remoncie lub rozbiórce obiektu budowlanego;
- przebudowa (modernizacja) – wykonanie robót budowlanych, w wyniku których następuje zmiana parametrów użytkowych lub technicznych istniejącego obiektu budowlanego;
- remont – wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, przy czym możliwe jest stosowanie wyrobów budowlanych innych, niż użyto w stanie pierwotnym. Dopuszcza się prace remontowe polegające na bieżącej konserwacji i wykończeniu obiektu (malowanie ścian, cyklinowanie podłóg);
- urządzenia budowlane – wyposażenie obiektu budowlanego w urządzenia techniczne zapewniające możliwość użytkowania obiektu, jak: przyłącza, urządzenia instalacyjne, w tym służące oczyszczaniu lub gromadzeniu ścieków, a także place postojowe, ogrodzenia;
- przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do realizacji planowanych prac – koszty opracowań/projektów dokumentacji branżowej, w tym także projekty aranżacji wnętrz;
- nadzór inwestorski/autorski – kontrola obiektów i procesów budowlanych;
- koszty związane z przeprowadzeniem postępowania przetargowego;
- koszty transportu.

Zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych – koszty zakupu środków trwałych służących wielokrotnemu wykorzystaniu takich jak:

- instrumenty i akcesoria muzyczne;
- sprzęt komputerowy i oprogramowanie;

- urządzenia biurowe;
- meble;
- systemy zabezpieczające przed kradzieżą/włamaniem;
- sprzęt/system nagłośnieniowy, oświetleniowy, multimedialny;
- wyposażenie pracowni specjalistycznych, np. pracowni plastycznych (sztalugi, antyramy, piece ceramiczne, koła garncarskie itp.), muzycznych, baletowych, krawieckich, scenograficznych, fotograficznych (aparaty fotograficzne, obiektywy, lampy, statywy, akcesoria ciemniowe itp.), filmowych, multimedialnych (tablice interaktywne, sprzęt audio-video, komputerowy, czytniki, tablety, oprogramowanie itp.), sal wystawowych (gabloty, systemy ekspozycyjne, manekiny itp.); sal teatralnych i kinowych (fotele, kurtyny, żaluzje, rolety, wyposażenie audio-video, rampy oświetleniowe, zaplecze itp.);
- środki transportu służące działalności kulturalnej;
- specjalistyczny sprzęt umożliwiający osobom niepełnosprawnym dostęp do oferty kulturalnej;
- montaż zakupionego sprzętu lub wyposażenia;
- transport zakupionego wyposażenia.

Przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji – koszty wykonania projektów architektonicznych, studium wykonalności, analiz oddziaływań na środowisko.

Budowa, rozbudowa i przebudowa obiektów budowlanych, wraz z zakupami niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich – współfinansowanie kosztów niekwalifikowanych projektów budowy i przebudowy obiektów służących działalności kulturalnej ze środków europejskich, mających podpisane umowy na dofinansowanie projektu, które są kosztami objętymi niniejszym programem jak przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 regulaminu.

Warto wspomnieć także o innych programach realizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a mianowicie:

- „Zabytek Zadbany" - jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 roku podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

  Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

  Ocenie Jury konkursowego podlegać będą jakość i zakres prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych, a także wykonane rewitalizacje zabytków architektury. Konkurs promuje właściwe użytkowanie zabytkowych obiektów, ochronę „substancji zabytkowej" podczas wykonywanych remontów, utrzymanie estetycznego wyglądu budowli oraz ich otoczenia, które nierzadko również wpisane jest do rejestru zabytków.

- Wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi w kraju - celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń

DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH, RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTKÓW

1. Cel rozdziału środków:

Poprawa stanu zachowania zabytków poprzez:

a) ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego;

b) konserwację i rewaloryzację zabytków;

c) udostępnianie zabytków na cele publiczne.

2. Rodzaje kwalifikujących się zadań: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):

a) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;

b) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;

c) przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

3. Uprawnieni wnioskodawcy:

a) osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego;

b) z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, o którym mowa w pkt 2 lit. c, może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wnioskodawcami nie mogą być: państwowe instytucje kultury nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub współprowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego i Ministra Edukacji Narodowej, państwowe szkoły i uczelnie wyższe, a także podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4. Koszty kwalifikujące się do dofinansowania:

a) dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych może obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,

b) dofinansowanie może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych;

c) dofinansowanie w wysokości do 100 % może być udzielone jedynie w przypadkach gdy:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub robót,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót.

Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych jest zobowiązany do uzasadnienia swojego wniosku. Uzasadnienie winno być poparte dokumentem potwierdzającym spełnienie przez wnioskodawcę przesłanek o których mowa w art. 78 ust.. 2 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (np. kserem karty białej, szczegółowy opis stanu zachowania, ekspertyza techniczna itp.).

DOTACJE WOJEWÓDZKIE

Proces dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, odbywa się zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie odpowiedniej uchwały Sejmiku Województwa w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze województwa.

DOTACJE POWIATOWE

W myśl art. 81. ust. 1. i 2. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Art. 82. 1. Precyzuje, iż łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury

i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy lub powiatu nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

DOTACJE GMINNE

Zgodnie z art. 81 ww. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 ze zm.) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Miasta lub Gminy.

RZĄDOWY PROGRAM ODBUDOWY ZABYTKÓW

Program jest realizowany przez Bank Gospodarstwa Krajowego. Podmioty uprawnione do składania wniosków o dofinansowanie:

1) gminy;

2) powiaty;

3) województwa.

Dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków przeznacza się na pokrycie wydatków związanych z realizacją zadań inwestycyjnych w ramach następujących obszarów inwestycyjnych:

1) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, o którym mowa w art. 8 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) lub znajdującym się w ewidencji zabytków wskazanej w art. 22 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, do którego tytuł

prawny wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego posiada wnioskodawca lub jednostka organizacyjna zaliczana do sektora finansów publicznych, podlegająca wnioskodawcy;

2) udzielanie przez wnioskodawcę dotacji, o której mowa w art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na nakłady konieczne, określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, o którym mowa w art. 8 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub znajdującym się w ewidencji zabytków wskazanej w art. 22 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków może być przyznane jedynie w przypadku posiadania przez wnioskodawcę udziału własnego na realizację zadania inwestycyjnego w obszarach, o których mowa powyżej, pochodzącego ze środków innych niż środki z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w wysokości nie niższej niż 2% wartości zadania inwestycyjnego. Jako wartość zadania inwestycyjnego przyjmuje się całkowitą łączną wartość wynagrodzenia wykonawcy za wykonanie zadania inwestycyjnego, w tym wartość ceny dostaw określonych w umowie lub umowach mających na celu realizację zadania inwestycyjnego albo wartość dotacji.

Zasady składania wniosków o dofinansowanie:

1) wnioski należy składać do Prezesa Rady Ministrów za pośrednictwem Banku Gospodarstwa Krajowego w Aplikacji Polski Ład udostępnionej na stronie internetowej www.bgk.pl;

2) przyznany wcześniej dostęp do Aplikacji Polski Ład, nadany w Programie Inwestycji Strategicznych, zachowuje ważność;

3) do złożenia wniosku służy formularz, którego wzór stanowi załącznik nr 5 do Regulaminu, który publikowany jest na stronie internetowej www.bgk.pl; wniosek składany jest w Aplikacji Polski Ład;

4) podmiot uprawniony (wnioskodawca) może złożyć maksymalnie dziesięć wniosków o dofinansowanie w trzech kategoriach:

a) do 150 000 złotych,

b) do 500 000 złotych,

c) do 3 500 000 złotych.

Informacje dostępne na stronie https://www.bgk.pl/programy-i-fundusze/programy/rzadowy-program-odbudowy-zabytkow/

11.2 ŹRÓDŁA ZAGRANICZNE W RAMACH FUNDUSZY STRUKTURALNYCH

REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Regionalny Program Operacyjny posiada wiele możliwości wspierania inwestycji związanych z rewitalizacją. Tryb naboru wniosków odbywa się zazwyczaj w trybie konkursowym, ogłaszanym w zależności od harmonogramu realizacji RPO. W celu pozyskania środków z tych źródeł, należy dotrzeć do odpowiednich dokumentów programowych.

PROGRAM OPERACYJNY INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego największe znaczenie ma oś priorytetowa VIII – Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury, w ramach której wskazano Priorytet inwestycyjny 6 C – Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Priorytet zakłada lepszą dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa jako ważnych elementów konkurencyjności gospodarki. Rezultatem interwencji będzie poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki.

W ramach priorytetu inwestycyjnego wsparciem objęte będą kompleksowe zadania związane z ochroną i udostępnieniem, w tym turystycznym, zabytków o znaczeniu ogólnopolskim i światowym, w tym znajdujących się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO i liście obiektów uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii. Przewiduje się również realizację projektów dotyczących rozwoju zasobów

kultury jako miejsc prezentacji dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez poprawę standardów funkcjonowania instytucji kultury, pełniących rolę kulturotwórczą i rolę ośrodków życia kulturalnego w wielu miastach Polski. Wspierane będą również nowoczesne rozwiązania w zakresie dostępu do kultury.

Wsparciem objęte zostaną projekty dotyczące infrastruktury małej skali, dla których maksymalna wartość wynosi 5 mln euro kosztów całkowitych; w przypadku projektów dotyczących dziedzictwa kulturowego znajdujących się na liście UNESCO próg ten wynosi 10 mln euro. Beneficjentami w ramach priorytetu inwestycyjnego będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe zawiązane przez uprawnionych beneficjentów Grupami docelowymi wsparcia będą użytkownicy wspieranej infrastruktury, tj. mieszkańcy całej Polski oraz turyści (również zagraniczni). Infrastruktura ta zlokalizowana jest głównie na terenie miast wojewódzkich (i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie) oraz w mniejszym stopniu w miastach regionalnych i subregionalnych. Informacje dostępne na: http://www.pois.gov.pl

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

ULGI PODATKOWE

Formą pomocy finansowej dla właścicieli obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków jest system ulg podatkowych:

- Na podstawie art. 4, ust. 1, pkt 9, lit. c i d ustawy o podatku od spadku i darowizn (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 596 ze zm.) zwolnione od podatku jest nabycie spadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, jeżeli nabywca jest zaliczany do I lub II grupy spadkowej oraz gdy zabezpiecza je i konserwuje zgodnie z obowiązującymi przepisami. Zwolnienie od podatku przysługuje też w przypadku nabycia w spadku zabytków ruchomych i kolekcji wpisanych do rejestru zabytków.

- Na podstawie art. 7, ust. 1, pkt 6 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 70 z późniejszymi zmianami) zwalnia się od podatku od nieruchomości: budynki i grunty wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.

12.MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY PONIATOWA

Gminny Program Opieki nad Zabytkamijest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania gminy, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

ZESTAWIENIE OBIEKTÓW WŁĄCZONYCH DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

LP.	ADRES	OBIEKT	UWAGI
1	Kowala Pierwsza, dz. nr 1163	kapliczka	
2	Kowala Pierwsza, obok nr 49, dz. nr 874/1	kapliczka z figurą Chrystusa Ukrzyżowanego	
3	**Kowala Pierwsza nr 55a, dz. nr 867**	**kaplica (włączona w budynek nowego kościoła filialnego pw. NMP)**	
4	**Kraczewice Prywatne nr 28, dz. nr 4/2, 4/3, 4/4, 5/9**	**zespół pałacowo-parkowy**	

5	**Kraczewice Prywatne nr 28, dz. nr 4/4**	**pałac w zespole pałacowo-parkowym**	
6	**Kraczewice Prywatne nr 28, dz. nr 4/4**	**park krajobrazowy w zespole pałacowo-parkowym**	
7	Kraczewice Prywatne nr 75, dz. nr 12/3	plebania	
8	**Kraczewice Prywatne nr 77, dz. nr 204**	**zespół kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa**	
9	**Kraczewice Prywatne nr 77, dz. nr 204**	**kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa**	
10	**Kraczewice Prywatne nr 77, dz. nr 204**	**dzwonnica w zespole kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa**	
11	**Kraczewice Prywatne nr 77, dz. nr 204**	**drzewostan w obrębie ogrodzenia cmentarza przykościelnego w zespole kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa**	
12	Kraczewice Prywatne, dz. nr 205, 206	cmentarz parafialny rzymskokatolicki	
13	Kraczewice Prywatne przy nr 44, dz. nr 93/3	mogiła powstańcza z 1831 r.	
14	Niezabitów nr 81, dz. nr 188/2	Nałęczowska kolej dojazdowa - budynek dworca w zespole stacji kolejowej Niezabitów, ob. budynek mieszkalny	
15	Niezabitów Kolonia nr 24, dz. nr 52	zbożowy młyn mączny z wyposażeniem, ob. nieużytkowany	d. nr 81
16	**Niezabitów, dz. nr 695/6**	**zespół dworsko-parkowy**	

17	**Niezabitów, dz. nr 668/1, 694, 695/6, 695/66, 695/67**	**pozostałości parku ze stawem i kanałem w zespole dworsko - parkowym**	
18	Niezabitów-Kolonia, dz. nr 91	kapliczka ku czci poległych w II wojnie światowej	
19	Poniatowa, dz. nr 429/275	mogiła z II wojny światowej	
20	Poniatowa, dz. nr 476	cmentarz wojenny z I wojny światowej	d. lokalizacja Las Madziarnia
21	**Poniatowa, dz. nr 408/12**	**torowisko z torami i rozjazdami w zespole Nałęczowskiej Kolei Dojazdowej**	
22	**Poniatowa, ul. Kolejowa 2,** **dz. nr 408/1**	**budynek stacji Nałęczowskiej Kolei Dojazdowej, ob. budynek mieszkalny**	
23	Poniatowa, ul. Fabryczna - Przemysłowa	dawny hitlerowski obóz pracy przymusowej (1940 - 1943), dawny zespół przemysłowy „EDA" S.A.	
24	Poniatowa, ul. Fabryczna 16a, dz. nr 429/23	budynek mieszkalny nr 1 w dawnym zespole „EDA" S.A.	
25	Poniatowa, ul. Fabryczna 16b, dz. nr 429/23	budynek mieszkalny nr 2 w dawnym zespole „EDA" S.A.	
26	Poniatowa, ul. Fabryczna 16i - Przemysłowa 3, dz. nr 429/118, 429/201, 429/197, 429/199	budynek administracyjny w dawnym zespole „EDA" S.A.	
27	Poniatowa, ul. Przemysłowa 4, dz. nr 429/205	budynek centrali telefonicznej w dawnym zespole „EDA" S.A.	
28	Poniatowa, ul. Przemysłowa 19,	budynek dawnego wydziału narzędziowego w dawnym zespole „EDA" S.A.	

	dz. nr 429/183		
29	Poniatowa, ul. Przemysłowa 20, dz. nr 429/215	budynek dawnego wydziału elektrycznego w dawnym zespole „EDA" S.A.	
30	Poniatowa, ul. Przemysłowa 27, dz. nr 429/71	budynek produkcyjny nr 1 w dawnym zespole „EDA" S.A.	
31	Poniatowa, ul. Przemysłowa 32, dz. nr 429/225	budynek dawnego wydziału remontowego w dawnym zespole „EDA" S.A.	
32	Szczuczki - Kolonia, dz. nr 32/2	cmentarz wojenny z i wojny światowej	poprzednia lokalizacja Wólka Łubkowska

Uwaga – obiekty wpisane pogrubioną czcionką znajdują się w rejestrze zabytków

ZESTAWIENIE STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WŁĄCZONYCH DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STAN. W MIEJSC.	NR STAN. NA OBSZARZE
1	Kocianów	77-77	1	2
2	Kocianów	77-77	2	3
3	Kocianów	77-77	3	15
4	Kocianów	77-77	4	16
5	Kolonia Niezabitów	77-77	1	12
6	Ludwinów	77-77	1	4
7	Ludwinów	77-77	2	10
8	Niezabitów	77-77	1	1
9	Niezabitów	77-77	2	11
10	Niezabitów	77-77	3	13
11	Niezabitów	77-77	4	18
12	Niezabitów	77-77	5	20
13	Obliźniak	77-77	1	19

14	Kowala	78-76	1	23
15	Kowala	78-76	2	35
16	Kowala	78-76	3	36
17	Kowala	78-76	4	37
18	Kowala	78-76	5	39
19	Kowala	78-76	6	40
20	Kowala	78-76	7	41
21	Kolonia Szczuczki	78-77	20	15
22	Kowala	78-77	8	22
23	Kowala	78-77	9	23
24	Kowala	78-77	10	24
25	Kowala	78-77	11	25
26	Kowala	78-77	12	26
27	Kowala	78-77	13	27
28	Kowala	78-77	14	28
29	Kowala	78-77	15	29
30	Kowala	78-77	16	30
31	Kowala	78-77	17	31
32	Kraczewice Prywatne	78-77	1	1
33	Kraczewice Prywatne	78-77	2	2
34	Kraczewice Prywatne	78-77	3	3
35	Kraczewice Prywatne	78-77	4	4
36	Kraczewice Prywatne	78-77	5	5
37	Kraczewice Prywatne	78-77	6	6
38	Kraczewice Rządowe	78-77	1	7
39	Kraczewice Rządowe	78-77	2	8
40	Kraczewice Rządowe	78-77	3	9
41	Kraczewice Rządowe	78-77	4	10
42	Kraczewice Rządowe	78-77	5	11
43	Kraczewice Rządowe	78-77	6	12
44	Kraczewice Rządowe	78-77	7	13
45	Kraczewice Rządowe	78-77	8	14
46	Spławy	78-77	1	32
47	Plizin	79-76	1	13

48	Zapadły Staw	79-76	1	11
49	Dąbrowa Wronowska	79-77	1	34
50	Dąbrowa Wronowska	79-77	2	35
51	Dąbrowa Wronowska	79-77	3	50
52	Młynki Kraczewskie	79-77	1	1
53	Plizin	79-77	2	29
54	Plizin	79-77	3	30
55	Plizin	79-77	4	31
56	Plizin	79-77	5	32
57	Plizin	79-77	6	33
58	Poniatowa Kolonia	79-77	1	12
59	Poniatowa Miasto	79-77	1	2
60	Poniatowa Miasto	79-77	2	5
61	Poniatowa Wieś	79-77	1	6
62	Poniatowa Wieś	79-77	2	7
63	Poniatowa Wieś	79-77	3	8
64	Poniatowa Wieś	79-77	4	9
65	Poniatowa Wieś	79-77	5	10
66	Poniatowa Wieś	79-77	6	11
67	Poniatowa Wieś	79-77	7	13
68	Poniatowa Wieś	79-77	8	14
69	Poniatowa Wieś	79-77	9	16
70	Poniatowa Wieś	79-77	10	17
71	Poniatowa Wieś	79-77	11	18
72	Poniatowa Wieś	79-77	12	19
73	Poniatowa Wieś	79-77	13	20
74	Poniatowa Wieś	79-77	14	21
75	Poniatowa Wieś	79-77	15	22
76	Poniatowa Wieś	79-77	16	23
77	Poniatowa Wieś	79-77	17	24
78	Poniatowa Wieś	79-77	18	25
79	Poniatowa Wieś	79-77	19	26
80	Poniatowa Wieś	79-77	20	27
81	Poniatowa Wieś	79-77	21	28

82	Poniatowa Miasto	79-77	3	60